

Ціна 25 коп.
Індекс 74421
Радянська жінка
1985, № 5, 1-37

ISSN 0131-6753

Радянська Жінка

5
1985

ОДНА НА ВСІХ

Те, що редакція протягом десяти років один до одного збирає листи-спогади про Велику Вітчизняну війну, складаючи з них рукописну книгу «Подвиг», читачам журналу, безперечно, відомо. Особливо багато листів з поначкою «До рукописної книги» надходить тепер, напередодні всенародного свята — 40-річчя нашої Великої Перемоги.

Я знаю, як їх пишуть: кров'ю серця. Бо кожний спогад про війну — рубець на ньому. Вчитуюся в скупі рядки, вслухаюся у схвильовані авторські голоси і не перестаю дивуватися тому, як ішли дорогами цієї страшної, ненависної, незабутньої війни самовіддані радянські жінки. Тому, як незмірно багато зробили вони для нашої спільної, омріяної, безцінної Великої Перемоги. Вони не лише взяли на себе турботу про роботу заводів і фабрик, про випуск усього потрібного для фронту, про землю та врожай, про дітей — наше майбутнє. Віля мільйона жінок воювало безпосередньо на фронті. Безприкладна мужність! І кожна з них, як і кожен з нас, чоловіків, пережила ті часи по-своєму. І кожна згадує щось своє.

Я — також. Та моя розповідь не стільки про себе, скільки про тих, хто воював зі мною поруч, зокрема про жінок. Не всі вони дочекалися Перемоги, не всім судилися по війні довгі роки. Мої ровесники рано йдуть із життя. І полишають нам священний обов'язок: передати наш спільно вистражданий досвід і наші відвойовані у жорсткій борні ідеали наступним поколінням. Бо, мабуть, і не варте було б коротке людське життя боротьби і подвигів, якби не відповідальність перед дітьми, перед майбутнім, власне, — перед людством.

Мої діти — доросла Наталя і школярка Оленка — ніколи не бачили свого дідуся Григорія, відважного партизана Великої Вітчизняної.

Я ще не був їхнім батьком, коли війна так «перекроїла» моє обличчя, що навіть мама першої хвилини не впізнала мене, а впізнавши, знепритомніла. Та це — по війні. А тоді, повернувшись з госпіталю, мусив довго приховувати від лікарів і командування відсутність

одного ока. Хіба ж дозволили б інвалідові знову сісти за штурвал штурмовика і громити ворога?

Мені тоді минуло дев'ятнадцять. А мої сестрі Галині ледь виповнилося чотирнадцять. Вона вже працювала у прифронтовому блокадному госпіталі. Витягала з поля бою поранених. Звідки й бралися сили? Була ж майже дитиною. Ще й голодною. До того ж була поранена. Має одну медаль — «За оборону Ленінграда». Та кожна, навіть одна така нагорода — свідчення того, що людина не стояла осторонь всенародної справи, робила для своєї Вітчизни все, що тільки могла, і навіть більше. Адже головною, спільною нагородою для кожного з нас була Перемога. Одна на всіх. Одна для всіх.

То чи варто дивуватися (а захоплення те варте): у Великій Вітчизняній війні не було такого роду військ, де б не воювали жінки, такої військової професії, якою б добровільно і досконалим не оволоділи наші сестри, подруги, матері. Приміром, у нашому, традиційно чоловічому полку, вони стали мотористками, зброярами, укладальницями парашутів.

Про авіацію написано чимало. Бо справа наша і складна, і небезпечна. Та що б ми, льотчики, що б усі, хто воював, могли без тилу? Скажу одне: ані голодними, ні сляк-так одягненими ми ніколи не ходили. За це уклін колгоспницям і робітницям, зокрема тим, які забезпечували нас бойовими машинами й боеприпасами. Це тил далекий. А був ще й ближній. Той, який і тилом називали тільки умовно. Бо йшов він попереду нас, відразу за танкістами й піхотою. І дбав про те, щоб, приземлившись, ми мали гарячий обід, щоб уже був налагоджений зв'язок і чітко діяли різноманітні склади. Працювали у цьому «тилу» переважно жінки. В небезпечних умовах, ризикуючи життям.

Якось (це було в Кіровограді) ворог скинув на наш аеродром тисячі зелених жаб. Торкнешся — стрибають і враз вибухають. Коли поруч літак, колеса як не було. Хлопці швидко розчистили від іграшок-гранат злітну смугу і — за ворогом. А дівчата поробили «щупи» з палиць і дроту. Підчеплювали ними жаб, відкидали на

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ
КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

Наша рукописна книга «Подвиг» складена
учасниками Великої Вітчизняної війни
та спадкоємцями їхньої слави
до 40-річчя Великої Перемоги.

А замість передмови — слово
повному кавалеру
ордена Слави, Герою Радянського Союзу
Івану Григоровичу ДРАЧЕНКУ.

1945-
1985

№ 5
ТРАВЕНЬ
1985

Щомісячний громадсько-політичний
і літературно-художній журнал.
Заснований у листопаді 1920 року.

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНСЬКА УКРАЇНА».

© Журнал «Радянська жінка», 1985 р.

Берлін, 2 травня 1945 року.
Мітинг радянських воїнів біля
Бранденбурзьких воріт.

Свідокія Цивірко (Решетньова).
1945 рік.

ПРАПОР ПАЛАЮЧОГО ДУХУ

Свідокія РЕШЕТНЬОВА,
колишній санінструктор першого батальйону
1373-го полку 416-ї Таганрозької Червонопрапорної
ордена Суворова стрілецької дивізії, воїни якої у складі П'ятої
ударної армії Першого Білоруського фронту з боями першими
увійшли в Берлін, а вранці 2 травня піднесли Червоний
прапор над Бранденбурзькими воротами

ТАК СЯЙ В ВІКАХ, ЗНАМЕНО ПЕРЕМОГИ, ЯК СИЛА Й ГОРДИСТЬ НАШОЇ ЗЕМЛІ!

Рядки цього нариса Всеволода Вишневецького, датовані травнем сорок п'ятого, пам'ятаю майже дослівно: «І ось прийшла Перемога! У кіптяві, куряві, крові постала вона перед нами. З білим прапором капітуляції прийшли до нас повернуті, розбиті. Прийшли фашистські генерали, які віддавали честь самі, без примусу, нашим рядовим піхотинцям. Замайоріло червоне знамено на визолоченому німецькому пам'ятнику в Тіргартені. І німецький ангел перемоги, до якого піднялись наші сапери-верхолази, мусив над Берліном тримати це знамено — наше, нашої крові, нашого палаючого духу».

Червоні прапори над поваленим Берліном — тема особливої розмови. Над рейхстагом і рейхсканцелярією, над кайзерівським палацом і Бранденбурзькими воротами... Їх було багато в ті незабутні дні. Немов вогненним пунктиром висвічували вони шлях до того, для всіх нас єдиного Дня Перемоги, з думкою про який ішли 1418 невимовно важких і героїчних днів і ночей.

Я розповів історію одного такого прапора. Він піднісся над Берліном Першого травня як наш бойовий подарунок Вітчизні у день Міжнародного пролетарського свята.

Та спочатку повернувся у квітень, у переддень вирішального наступу на лігво фашизму. Кожен із нас, бійців, знав, що попереду запеклі, кровопролитні, але й переможні бої. І готувалися до них, немов до свята. Всі переодяглися в чисту форму, а я ще й поголила своїх хлопців. І хтось попросив тоді: «Дусю, заспівай...»

...Чуєш? Сурми заграли, час розплати настав...

«Молодець, доню!» — почувала від командира полку підполковника Саїдбаталова. Не знав наш славний командир, що йому судився останній бій. Не знала й я,

що саме мені доведеться закрити очі ще й цій дорогій людині, з якою разом ішли від запорізьких степів, де сорок третього я побраталася зі своєю 416-ю, до самісінького Берліна. Визволяючи Одесу, Кишинів, Закарпаття, несучи свободу поневоленим фашистами народам, очищаючи від ненависної коричневої чуми й саму Німеччину. І втрачаючи своїх товаришів, пам'ять про яких — з нами. Прапор Перемоги справді кольору нашої пролитої крові, нашого палаючого духу.

Нашій Таганрозькій в історичній битві за Берлін випала висока честь наступати на центральному напрямку. Східні передмістя Берліна, Сілезький вокзал, центр міста з вулицею Унтер-ден-Лінден, Парізенплац, Бранденбурзькі ворота — таким був наш шлях.

30 квітня дивізія вела бої на острові в центрі Берліна. Найміцнішим «горішком» тут виявився кайзерівський палац — багатоповерхова, похмура споруда, що визирячила до нас кожним своїм вікном-бійницею, кожню щілиною, кожним прорізом. Подолали й цей шалений опір, поверх за поверхом підіймаючись усе вище й вище. І ось він, прапор, у горішній віконниці. Його піднесли двоє — старший лейтенант В. Османов і старший сержант В. Олексієнко.

Прапор Османову передали наші розвідники. Але як він потрапив у Берлін, невідомо й досі. Бо був він не прапором військової частини, а своєрідним символом щасливого дитинства. З одного боку на полотнищі було вигаптувано: «Передовому загону». З другого, під піонерським вогнищем, полум'яніли слова: «Будь готовий!» Червоне знамено юних ленинців того дня кликало у бій їхніх батьків і старших братів.

Як дорогою рідкістю, зберігали по війні цей стяг ветерани нашого полку в ленинській кімнаті частини. І дуже хотіли повернути його законним володарям. Але хто вони? Комсоргу полку Й. Вулу спала щаслива думка розповісти історію прапора на сторінках «Комсомольської правди», запропонувати піонерам країни

завоювати право на нього. Прапор виборла дружина 123-ї, тоді ще жіночої, київської школи. Сороковий рік зберігається він у піонерській кімнаті 123-ї, свідок Перемоги, прапор-боєць, символ спадкоємності радянських поколінь, завжди готових до захисту своєї любимі соціалістичної Батьківщини.

Гадаю, символічно й те, що наш бойовий комсорг став у мирний час учителем. Разом з прапором передав він київським піонерам і адреси багатьох своїх однополчан. Щороку Дев'ятого травня лягає на мій стіл вітальна листівочка від юних киян. Спасибі, рідні діти!

Та знову повертаюся у травень сорок п'ятого, в його перший день. Уже майорить наш прапор над рейхстагом і палацом кайзера Вільгельма. Але в підвалах цієї цитаделі — фашисти, та ще й не одна сотня. Щоб припинити зайве кровопролиття, наше командування приймає рішення — направити до гітлерівців парламентарів з вимогою беззастережної капітуляції.

Парламентарі — завжди добровольці. Тому комсорг нашого батальйону Микола Песков скликав на збори комсомольців. На порядку денному одне питання: кому виконувати парламентарську місію. Оголосивши його, Микола першим і зробив крок уперед. За ним — я. Трохи володіла німецькою, та й як санінструктор могла знадобитися. Микола налаштував білий прапорець, узав електричний ліхтарик, я збрала санітарну сумку.

Вперше за війну ми мали постати перед ворогом без зброї. «Всім припинити вогонь!» — пролунав наказ нашого командування. І запанувала тиша — в Берліні я її почула вперше. Ми рушили до підземелля. Тепер уже голосно я промовляла в темряву німецькою: «Не стріляйте, йдуть парламентарі!»

Капітуляція, і беззастережна, всякий опір безглуздий — передали ми ультиматум командувачу гітлерівського гарнізону. Фашисти склали зброю. Коли до виходу із підземелля рушив Микола, за ним потяглися гітлерівські солдати й офіцери. Сотні й сотні. Для них так безславно

безпечнішу відстань. Та не завжди вдало. Люда Жаворонкова при цьому втратила руку.

Пізніше, вже у Польщі, одне з великих ворожих угруповань, пробиваючись на захід, натрапило на наш аеродром. Почався бій. Ми злітали, бомбили, сідали, заправлялись і знову злітали. Всіх дівчат озброїли. І от двоє з них неподалік у лісі натрапили на німецьких солдатів. Зброяр Емма Овчинникова вистрілила. Власне, навіть не по них, а щоб дати знати своїм. А вояки з переляку покидали зброю і попіднімали руки вгору. Так Емма і її подруга, укладальниця парашутів Аня Новикова, взяли у полон аж 20 фашистів.

Жінки стійко перенесли всі складності війни. І хто міг знати, що у них на серці? В усякім разі, в багатьох з них ми, чоловіки, могли повчитися вміню переносити труднощі і переживати втрати. Це був для нас світлий приклад самовідданості і героїзму.

Служили вони, як належить, із тією серйозністю і ретельністю, які притаманні лише «слабкій» статі, коли вона знає, що має бути сильною.

Одного разу у Молдавії, на нашому аеродромі, приземлилися літаки жіночого авіаполку. Ми вже чули про дівчат-пілотів, про їхні подвиги. Та ставилися до

цього дещо скептично. Вважали, що не може в них бути ані такої майстерності, як у наших льотчиків, ані такої хоробрості. Коли гості проходили повз нас, мій друг, 23-річний майор Микола Шутт, навмисне голосно сказав:

— Ну й аси!

Одна з дівчат зупинилася:

— Ви в чомусь сумніваєтесь? Я завтра випробую літак після ремонту. Нехай вам дозволять піднятися в небо. Позмагаємося.

Микола тут же — до командира полку. Той зітхнув і погодився:

— Тільки, Миколо, як притискуватимеш її літак до землі, то дивись, щоб не нижче за сто метрів.

Микола був чудовим пілотом. Його сміливість була безмежною й базувалася не на відчайдушності, а на ювелірно точному розрахунку. В районі Сандомира на моїх очах Микола знищив не два, не три — аж п'ять ворожих винищувачів. Бої тоді точилися жорстокі. Ми вже плутали день і ніч. Це тоді — протягом одного місяця — я одержав і всі свої ордени Слави, і звання Героя.

Так от — про Миколу і Машу. Вони виявилися майже рівноцінними асами. Та врешті Миколі вдалося пристроїтися у хвості Марійчиного літака. У бою це смертельно. Коли сіли, Маша першою вистрибула з кабіни, підбігла до Миколі і поцілувала його.

Були ми молоді. Звичайно, і закохувалися, і страждали. Дівчата ж, звісно, віддавали перевагу найхоробрішим. Тим-то дуже важливо було показати себе у бою. Ми палко вірили, що ця війна — остання.

Я й зараз вірю. Вірю у силу пам'яті та світло розуму. Я переконаний: якщо народи всього світу об'єднаються проти агресорів, то війни не буде. Перемога радянського народу у Великій Вітчизняній війні справила величезний вплив на долю людства. Ми горді з того, що внесли вирішальний вклад у перемогу над фашистською Німеччиною та її союзниками, у визволення Європи від фашистського рабства, у спасіння світової цивілізації, з честю виконали свій патріотичний та інтернаціональний обов'язки. Ця Перемога Радянського Союзу наочно показала величезні економічні, соціальні і духовні можливості соціалізму.

Як справедливо зазначила автор книги «У війни — не жіноче обличчя» Світлана Алексієвич, жіноча

пам'ять захоплює той материк людських почуттів на війні, який звичайно випадає з чоловічої уваги... І те, що вона запам'ятала, винесла із смертного аду, сьогодні стало унікальним духовним досвідом, адекватним безмежних людських можливостей, які ми не в праві кинути в непам'ять.

І правда про Велику Вітчизняну війну, яку так хочеться приховати, перекрутити антикомуністам усіх мастей, та сама правда, що живе у щиросердних розповідях, надрукованих у цьому номері журналу, теж стає зброєю у боротьбі за збереження миру, проти агресивних сил імперіалізму, що виношують зловісні плани підготовки нової, ядерної війни. Бо ж, як сказав поет, «надихає нас у щастя віра — мир народ уміє захищати!»

**ЗІ СВЯТОМ ЖЕ ВАС, ДОРОГІ МОЇ СПІВВІТЧИЗНИКИ,
З 40-РІЧЧЯМ ВЕЛИКОЇ ПЕРЕМОГИ НАД
ФАШИЗМОМ!**

**ЗІ СВЯТОМ ВАС, БОРЦІ ЗА МИР У СВІТІ!
ЗІ СВЯТОМ, РІДНА ЗЕМЛЕ!**

Іван ДРАЧЕНКО.

закінчилася війна. А для мене і Миколи це була остання бойова операція. Другого травня Берлін здався. Червоний прапор уже майорів і над Бранденбурзькими воротами. «Дуся із Запоріжжя», — розписалась я на тих мурах.

І настало вікопомне Дев'яте травня. В сльозах радості й горя, в торжестві й печалі за тими, хто не дожив до цього найщасливішого часу, постав світові День Перемоги. Для мене свято було подвійним: за відмінне виконання бойового завдання командування надало мені відпустку. Я їхала до мами...

Радісним і водночас гірким було те перше повозне побачення. В партизанських лісах Білорусії загинув смертю хоробрих мій найстарший брат Микола. «Микола Цивірко. 1921—1943», — є й такий рядок на братському кладовищі в Полоцьку. Остаточо покалічила війна й мого другого брата — Віктора. Він ще з дитинства пересувався на милицях, але це не завадило йому жити активно, стати визнаним ватажком комсомолі нашого села. Костури й передова — несумісні, але фронт наблизився до нашого дому, і Віктор знайшов свою передову біля рідного порога. Медаллю «За бойові заслуги» — за участь у партизанському русі — він нагороджений уже посмертно.

А в ті літні дні сорок п'ятого двіри нашого дому не зачинялися. Приходили сусідки, прибігали подружки. Дивувалися на мою Червону Зірку. «Тричі поранена, тяжка контузія?» — недовірко перепитували у матері. Подив зрозумілий — «бувалою солдатку», їхній Дуся, ще не минуло й дев'ятнадцяти.

Згадували рідних, близьких, які ще не встигли повернутися додому. І тих, хто вже ніколи не повернеться. Серед них — Олексу Петровича Гнідога, комуніста, одного з організаторів партизанського підпілля в нашому Василівському районі, а ще мого ровесника, відчайдушного сміливця Сашка Рибальченка. Це вони, партизани, — дядько Олекса, Сашко, брат Віктор приймали мене в комсомол лихоті зими 42-го.

Ось як буває... Наприкінці сорок першого почали вчати до нашого дому дядько Олекса, Сашко. Про щось з Віктором радилися, потім зникали на якийсь час і знову з'являлися. Мені, вчорашній семикласниці, і невітямки, про що вони домовлялися. А гітлерівці вже стояли в селі, моя душа жадала помсти, і я почала діяти на власний розсуд. Сама, ні в кого не питаючи, нікого не чекаючи. Скинув ворожий літак листівки — «Працюйте на доблесно Німеччину!» Я добросовісно позбирала їх, олівцем перекреслила текст, а на звороті написала: «Бийте фашистських гадів!» Пізно ввечері порозклеювала свої листівки на старостиному і поліцаєвому будинках, на стовапах і огорожах.

Конспіратор з мене виявився нікудишній, підвели валянци, які змайструвала з рукавів фуфайки. Вранці по свіжому снігу сліди моїх саморобних звувачок привели в наш дім поліцай. «Хто навчив? Хто керує організацією?» — допитувався. Не ймучи віри, що дію самостійно, забрав у гестапо. Били, відливали водою і знову били. А потім, непритомну, з вибитими зубами, поламану рукою, кинули в льох. Відходив мене наш полонений льотчик, що опинився там же. Вдарив на споклох Віктор. Вночі нас визволили підпілляники. Льотчик вирішив

пробиватися до передової, а мене переховували в сусідньому селі в знайомій бабусі. Отак я відсвяткувала в ті грудневі дні своє п'ятнадцятиріччя.

Та, як кажуть, коли б не нещастя, не було б і щастя. Дядько Олекса, Віктор, Сашко визнали мене дорослою. Я почала брати участь в організованих підпілляниками операціях. А партизанський квиток одержала, коли вже давно змінила червоноармійську на трудову книжку, працювала бригадиром сталеплавильного цеху заводу «Дніпроспецсталь», коли вже й сама стала матір'ю двох синів і дочки. Тепер таку ж, як моя партизанська медаль «За бойові заслуги», має і мій старший син Валерій, офіцер Радянської Армії, що стоїть на чатах безпеки Батьківщини. Моє місце в цеху зайняла дочка Жанна. В далекі плавання ходить на мирних кораблях під Червоним прапором нашої держави мій найменший, Олег.

Між іншим, Валерій після закінчення військового училища починав свою службу в тому ж самому взводі, тим самим батальйоні, з яким я сорок п'ятого увійшла в Берлін.

В Берліні, столиці Німецької Демократичної Республіки, на запрошення Міністерства оборони братньої соціалістичної країни, мені вже двічі довелося побувати в мирний час. Ходила Унтер-ден-Лінден, стояла біля Бранденбурзьких воріт і вирішила повторити шлях, що ним ми вдвох з Миколою Песковим, незабутнім моїм другом, який минулого року передчасно пішов із життя, — долали парламентарями. Та нема вже похмурого кайзерівського палацу, на його місці височить світлий, величний Палац Республіки.

З квітами прийшла в Трептов-парк і покклала їх до постаменту пам'ятника радянському воїнові-визволителю. Всього світові відомий цей монумент — уособлення величної інтернаціональної визвольної місії радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

І знову згадувала Берлін сорок п'ятого. Перед очима постав великий плакат на стіні рейхстагу — на повний зріст радянська жінка-матір. І підпис під ним: «Наша перемога — твоя наполовину, і за цю перемогу, рідна наша, вклоняємося тобі до землі».

Не криюся, мені було приємно, коли кілька років тому одержала з НДР лист такого змісту: «Наша жіноча бригада паперової фабрики міста Ной-Калісса бореться за звання колективу соціалістичної праці. Ми просимо вас дати згоду, щоб носила наша бригада ваше ім'я, однієї з славних представниць радянського жіноцтва. Дружбою з вами ми хочемо вписати ще один рядок у братні відносини між нашими народами».

Так, я добре розумію, що справа не в Євдокії Решетньовій, і тим відповідальніше й почесніше, що вибір припав на мене, одну з рядових війни, рядову мирної праці, комуністку.

До останнього свого подиху я повертаюся у Травень сорок п'ятого, найщасливішу, найпрекраснішу мить мого життя. Ми здолали гітлерівський фашизм. Ми повернули світові мир. Ми все-все зробимо, щоб його зберегти.

Запоріжжя.

Платон ВОРОНЬКО

ПОЕМА

*Вона згоріла, мов тонка свіча
Із ярів поліської вошчини.
Загін пішов.
Лишилося діва
В могилі під зажурую ліщини.
А за ліщиною — лощина трав'яна.
Сліди коліс широкої тачанки,
Що тут була в заслоні до світанку
І ледве з місяця зрушила сумна.
Сліди — дві рани шабельні криві.
В них кров руда болотна запеклася.
Вони боліли всім,
Хто з Галею прощався,
Ступаючи по молодій траві.*

*Коли б солдат —
То й біль би не такий,
А то ж велике —
Тільки в милосерді.
Горять, немов солома в ожереді,
Від болю нашого тупі броньовики.
І пульмани стрибають вглиб Горині
З опор мостів шербатих сторчка.
Аж до Карпат по всенській Україні
Не гас той біль в загонах Ковпака.*

*Про Галю пісня десь тихенько злине,
А згадка вже шукає при возах
Русьві коси нашої Галини,
В руках дві миски, мов на терезах.
Через плече пасок старої сумки,
У сумці — шприц, бинти і гой-трава.
А як вона ходить уміла струнко,
Щоб втому не помітили, бува.
Бо пожаліють.
А чого жаліти?
Ім важче під вознем верстати путь.
І на лиці засяє тепле літо,
І дві волошки сині зацвітуть.
І вся жорстокість партизанських рейдів*

*З обозом тяжко ранених бійців
На мить у мирну смужечку переїде
З родинним світлом ламп і каганців,
Із борщиком, що мати наварила
І розсипає в білі мисочки.*

*Та мирну мить розчавить бою брила,
Ракети тишу зловлять на гачки.
Вже в санчастині інша медсестра,
Вже під ногами задністрянська глина,*

*А з воза чутно:
— Галочко! Галино!
Поправ лубок, розлізлася кора. —
І Маня чи Оксанка підбіжить,
Дубок поправить, вмие із відерця —
Воскресле ймення Галі буде жить
В такім же ніжнім і чутливім серці.*

*Воно переїде через гони літ,
Та не само —
З душею і судьбою
Тієї дівчини, що залишила слід*

НЕОПАЛИМА КУПИНА

*Звитяжної любові за собою.
І ґрунт Полісся, що травною влітку
Вкриває всі воронки і ярки,
На горбик Галі незабудку-квітку
Посіє, щоб цвіла вона віки.
Чи, може, навіть папороті цвіт
З могилки вигляне на Івана на
Купала,
Бо Галя болі в ранах тамувала.
З любов'ю світлою життя своє
покклала
На схід-зорі своїх дівочих літ.*

*Полісся.
Вечоріє.
Тишина.
Між віт синіє пломінь на лощині.
Де медсестра похована
В ліщині,
Тепер — неопалима купина.
Та ні, привиділось.
То сонячне проміння
Блакиттю поміж глицею тече.
Земля радіє теплій переміні.
Кислиця обцілює плече
Дрібненьким цвітом, пахощами
меду.
Ласкава, наче матінка стара.*

Переді мною стежка попереду

І пам'ятного пралісу гора.

*Стежина бур'яном не поростає.
Схилилась бабусина до гробка.
— Це родичі ідуть сюди? — питаю.
— Та ні, колишні вої Ковпака,
Оті, яких Галина лікувала,
А декотрим і кров свою влила.
Вона у мене щедра.
Хустка з валу
Зазеленілий горбик облягла.
— Хоч хусткою Ганнусю пожалію.
В нас травень — ненадійлива пора.*

*Я слухаю.
Жарина болю тліє.
Перед очима — Галя медсестра.
Кирзові чобітки,
Косинка з парашута
І сумка з хрестиком на стертому
паску.*

*Біжить коло возів,
Комусь гука:
— Я тут!
Цілющі ліки зараз принесу.
Й приносила оті цілющі ліки
У сумці,
А ще більше у душі.
Вже день склепив за чорним бором
віки,*

*Лелеки полишають комиші.
Вклоняюсь гробіку,
Беру за руку матір,
Стара стежину губить, бо імла.
На Прип'яті гуде останній катер.
І чутно шепіт:
— Щедрою була.*

*Оглянувся:
Синіє пломінь знизу.
Питаю:
— Що то?
— А ніхто не зна.
Хтось прийде уночі, підпалить купу
хмизу,*

*А по світанку зникне, як мана.
Говорять люди:
То оті солдати,
Яким Ганнуся кров свою влила.
Хай доживають,—
Тихо каже мати,—
Літа, яких дочка не дожила.*

*Нічне Полісся.
Свіжа тишина.
З імлі синіє пломінь на лощині.
Де медсестра похована
В ліщині,
Тепер — неопалима купина.*

Сьогодні, коли так щедро квітує земля, так весело сміються діти. Надія (Діна) Казимірівна Маєвська несамохіть знову і знову повертається згадками до партизанського з'єднання С. А. Ковпака, в якому вона — головний лікар — стільком врятувала життя.

Фото С. ФЕНЕНКА.

У кожного покоління — свій шлях до дорослості. Суворий, нещадно вимогливий воєнний час багатократно прискорював наше громадянське змужніння. Мої ровесники, 13—14-річні підлітки, свідомо брали на свої незміцнілі плечі цілком дорослу ношу і несли її, робили все можливе і навіть більше заради перемоги. Того вимагало саме життя, потреби фронту, земля наша.

У листопаді 1941-го нас, евакуйованих дітей і підлітків, привезли до міста Кірова. Вільшість відразу ж відправили у госпіталі: далися ознаки бомбардування й обстріли, недоїдання й холод. Міцніших і витриваліших направили на навчання. Я потрапила у школу ФЗН, яка готувала робітничі поповнення для одного з місцевих заводів. Навчання тривало півроку, на день випуску я стала свердловальницею третього дорослого розряду. Той день був і першим робочим.

Нас зустрів майстер Микола Іванович Лобанов. Перезирнувся з кадровою робітницею, згодом мозою наставницею Галиною Андріївною Мироною:

— Ну, куди ти поставиш цю дрібноту? Ім би ще за партами сидіти. А тут — верстати, військова продукція.

Але ворог стояв під Москвою. І кожен з нас виходив з головного: раз може — значить, мушу!

Мене поставили за радіально-свердловальний верстат. А для цього довелося споруджувати з ящиків височеньку підставку. Зате далі все пішло гаразд.

Виготовляли ми деталі реактивних установок — грізних «катюш». Вже через кілька днів я почала обробляти по 5—6 направляючих балок при нормі чотири. А на кожній треба було зробити 700 отворів — одним свердлом. Працювали по дванадцять годин, нарівні з дорослими, ні в чому їм не поступаючись. У червні 1942-го шестеро моїх ровесниць об'єдналися в комсомольсько-молодіжну бригаду, що згодом першою в цеху підхопила почин нижньотагільських «тисячників»: працюючи під гаслом «Все для фронту, все для перемоги!», виконувати змінні завдання на 1000 процентів.

Якось бригада одержала термінове завдання. Ми добровільно перейшли на казармене становище. Запаслися харчами і не виходили з цеху. Спали хвилинками, прихилившись до батареї водяного опалення. Я так собі й нося обпекла.

За три доби замовлення виконали. Директор заводу оголосив нам подяку і видав премію: ватянки армійського

ДОРΟΣЛІШАЛИ ВРАЗ

зразка, суки й черевики. Ми були до сліз щасливі! По-перше, таки здобули перемогу. По-друге, в тому преміальному вбранні виявились найкраще вдягненими на весь гуртожиток. А нам же, може, ще й підсвідомо, хотілося гарно виглядати.

Юність брала своє. Хоч як зморювалися на роботі, але, бувало, і в кіно ходили, влітку — на річку Вятку, в парк... А в дні наших державних свят приносили хто що мав. Адже продуктів бракувало. Та що там — бракувало: жили надголодь. Але попри все, як уміли веселитись! Як дружили! Яка була щира готовність допомогти одне одному, поділитись останнім! Щоправда, траплялися й прикри винятки. Так, серед двадцяти дівчат, які жили у нашій кімнаті, була одна дівчина, батьки якої мешкали недалеко. Якось їй з дому привезли торбинку борошна. Ми сподівалися — от-от пригостить оладками. Де там! Почала продавати його по 30 карбованців за склянку. Своїм же подругам, з якими поруч працювала і жила. Це настільки обурило нас, що ми домоглися, аби її негайно відселили.

Вийшло так, що незабаром я стала обслуговувати два верстати. Мій товариш по цеху В. В. Зубнов сказав мені: «Бачу, дівчина ти беручка, то давай навчу своєї справи. Може, придасться». Так і вийшло. Зубнов пішов на фронт, а я взялася працювати на двох верстатах. На своєму і стругальному. Згодом встановила на ньому додатковий різець, щоб і зворотній хід не був колотим. І швидкість обробки деталей подвоїлась. Так я стала стахановкою. У 13 років.

А моє подальше життя пов'язане з іншим підприємством — з Харківським заводом імені Малишева. Потрапила сюди у 1944-му — перевели за наказом міністерства. Фронт вимагав дедалі більше продукції. І я досить швидко оволоділа ще трьома суміжними професіями: навчилася працювати на фрезерному, токарному та шліфувальному верстатах. Як правило, водночас — на двох чи трьох. І встигала! Ще й знаходила час навчати інших. Протягом першої повозної п'ятирічки мала одинадцять учнів. А виконала ту п'ятирічку за півтора року. Точніше — за 17 місяців.

Нині я працюю старшим майстром на комплексній госпрозрахунковій бригаді-дільниці, у складі якої чимало молодих. У декому з них я з радістю впізнаю себе, колишню, своїх подруг по «фронтівій» бригаді. Насамперед, характером, вдачаю. Ось, наприклад, токар, член заводсь-

Марія Андронова (тепер Парамонова).

кого комітету ЛКСМУ Тетяна Юрченко. Їй досить сказати: «Таню, треба...» Вона не питає: «А чому — я?». Просто уточнить, що і на коли, і не піде з цеху, доки не виконає завдання. Такі ж самі і фрезерувальниці Галина Репейко та Ольга Щербак. Вони освоїли по тричотири професії, активні в громадському житті, а це також значною мірою залежить і від нас, комуністів-наставників. Кожний з нас — особисто! — повинен якомога більше зробити для того, щоб молоді трудівники пишалися набутком старших поколінь і примножували його.

А ось і інші конкретні приклади. В Харкові дедалі ширшого розмаху набуває ініціатива трудових колективів, суть якої у тому, що, йдучи назустріч XXVII з'їзду КПРС, наставники разом зі своїми підопіченими два дні працюватимуть на заощаджених матеріалах.

На нашому заводі вже більше тисячі таких пар. Кожна друга з них зобов'язалася зароблене протягом одного з цих двох днів перерахувати у Фонд миру. Ми, ветерани-наставники, вирішили допомогти 960 молодим робітникам підвищити розряд, 940 — освоїти суміжні професії, двом тисячам — добитися понадпланового підвищення продуктивності праці. Во цілком поділяємо думку, висловлену на березневому Пленумі ЦК КПРС Генеральним секретарем нашої партії товаришем М. С. Горбачовим про те, що ефективність виховної роботи виявляється насамперед у тому, як робітники, колгоспники, інтелігенція беруть участь у розв'язанні великих і малих проблем, як вони працюють, як борються з недоліками.

Марія ПАРАМОНОВА.
Герой Соціалістичної Праці, старший майстер виробничого об'єднання «Завод імені Малишева», голова Харківської обласної ради наставників.

...Ви увяйте собі:
в колгоспі
Самі лиш діти і жінки,
І хліб залишиться в покосі,
І сніг сибірський — на валки.

А за снігами, за снігами
Війна і голод, кров і пил,
І за сибірськими жінками —
Останній тил, останній тил.

Яка земля, яка країна,
Хто б все це витримати зміг!
Горить Кубань і Україна,
А тут іще — цей ранній сніг...

І, мабуть, я б не став поетом,
Коли б не пам'ятав жінок,
Що рятували із наметів
Пшеничний кожний колосок.

Зв'язність тих боїв
у щухлих
Не тільки в танках, літаках,
А й у нагруджених, опухлих,
В їх обморожених руках,

Які ламали сніжну кригу,
Писали лагідні листи...
Як колоски збирає
з-під снігу,
Хотів я вам розповісти.

Та ба! Даремне намагання...
Я завжди бачу під кінець
Не технологію збирання,
А психологію сердець.

Роберт ТРЕТЬЯКОВ.

Мал. Д. ЗАРУБІН.

1418 ДНІВ ВІЙНИ I

... ПЕРЕМОГА!

Вони були невимовно довгими і невимовно тяжкими, ці 1418 днів, які завершилися одним великим і незабутнім — Днем Перемоги.

Скінчилась Велика Вітчизняна війна. Відійшла у минуле. Стала історією. Героїчною і повчальною. Стали історичними і ці знімки колишнього військкора газети 4-го Українського фронту Ф. Семяннікова. Вони хвилюють сьогодні не тільки зафіксованими на них бойовими епізодами, а й побутом війни. Бо все живе, як тільки може, чинить опір війні. Пісню, жартом, випрасованою хусточкою, позуванням перед об'єктивом фотоапарата... Усім, що утверджує життя, а не смерть!

Стала історією друга світова. І всі люди доброї волі, що живуть на планеті, докладають усіх зусиль, щоб навіки залишились війни історією. Щоб кожна людина користувалась своїм природним і невід'ємним правом жити в умовах свободи і миру.

Фото Ф. СЕМЯННІКОВА.

І НА ПОРЯДКУ ДЕННОМУ

Що ти зробив для Перемоги? —

Що ти зробив для справи миру? —

ОДНЕ ПИТАННЯ —

в дні війни.

нині.

Любов Іванівна ЖУРНЛО
(ДУДНИК), колишній мінер
208-го окремого ордену
Червоної Зірки загону
розмінування Другого
Українського фронту:

Чоловік мій на війні зв'язківцем був, а я — мінером. Як скажу, було, кому, що медаль «За бойові заслуги» саме за те й отримала, що 360 мін — і наших, і німецьких — «зняла», знешкодила тобто, — не вірять і край. Може, тому, що надто вже непоказною була. На аріст маленька, а що вже худа... Нас у роті аж 120 таких дівчат було. Адже більше шістдесяті кілограмів протитанкова міна не витримувала — вибухала. Я спочатку навіть їсти боялася. Живо хотілося додому повернутися. Нас у матері шестеро, а старша, на батька давно похоронку принесли.

На фронт як потрапила? Пасу якось колгоспних овець — це вже в червні 1944 року було, — коли біжить полем навпростець братик меншенький. Радий-радісний, бачу. «Ура! — кричить. — Тебе на фронт викликають, а мамка чомусь плачуть...» «Та Любу, мабуть, при кухні або у госпіталі залишать, — втішали маму сусідки, — курча ж курчаче».

Оце недавно висточку від подружки, Марії Малюк-Сна-

гицької, отримала. Згадує: прийде, було, мені лист в армію — усі сестри й брати хоч по рядочку та напишуть, а хто не вміє, той долоньку своєю обведе, — читаємо той лист уголос, дівчата ті долоньки пообцілюють... А мама ж і не знає, що я мінер, що смерть поряд ходить. Не могу я їй правду написати. Та й інші дівчата матерів жаліли.

Перша «моя» міна — під Яссами. Німецька, з трьома вусиками, кольору жита. Якщо вибухає — шрапнель на 150 метрів розлітається. А жито достигле, колос розкішний — коси просять. І волошки синіють. Нарвати б оце... Та це, пам'ятаю, зозуля кувала. Невже цілих три роки мені обіцяє? А може, три місяці? А що як тільки три години? Адже мені у житті не квіти збирати, на бойове завдання йти. Як «зніму» міну — білий прапорець устромлю в землю, а яку не під силу знешкоди-

ти — чорним позначу. Я взагалі небоязкої вдачі, а тут ноги до землі мов приросли — на красу цю надивитися не могу. А потім уявила, що було б, якби братик мій меншенький побіг навпрості оцим житом? Уявила і поповзла. 36 білих прапорців залишила в полі під Яссами.

Щороку на День Перемоги з'їжджаються до рідного дому четверо моїх дітей. Хтось із онуків обов'язково дістане із сімейного альбому фотографію, і вже вкотре терпляче відповідаю на їхні запитання. «А ці горбочки — міни?» — «Міни». — «А оце ти, бабуся?» — «Я». — «Це ж тебе для армійської газети сфотографували, коли ти одного дня аж 70 мін знешкодила, правда?» — «Правда». — «А не страшно було?» — «Ще й як страшно. Але ж треба було комусь робити це... От я й робила». Війна, на жаль, стріляє ще й досі...

Праця ратна,

праця мирна

Ольга Антонівна ЛОСБВА,
бригадир ремонтної бригади
слюсарів Бортицької
зрощувальної системи
Київського облводгоспу:

Так, війна стріляє ще й досі.

Тільки-но нас повідомили, що на ділянку багаторічних трап у колгоспі імені Щорса припинено подачу води — аварія поливного трубопроводу, ми негайно виїхали на місце. Швидко відкачали воду, почали розкопувати трубу. І раптом Микола Кулик,

екскаваторник, зупиняє машину. «Дивіться, — каже, — снаряд, ледве ковшем не зачепив». Усі примовкли. «А ви, Ольго Антонівно, відійдіть подалі...» І такий мені враз гіркий клубок до горла підкотив — ось-ось задихнуся. Все пригадалося: і як ховалися з бабцею у траншеї на сусідському горді, і як снаряди з виттям

через наше подвір'я перелітали...

Постояли, помовчали, кожен про своє думав. Ні, не вибухнув той снаряд. Переїла земля всю його сліпу силу. Вклонилася я цій землі, яку плекасмо, яку відроджуємо своєю працею. Заради цього й було розроблено довгочасну програму меліорації і підвищення ефективності меліорованих земель на дванадцять п'ятирічку і на перспективу до 2000 року, до здійснення якої і я безпосередньо причетна.

Тетяна Денисієвна
ГОРБУНОВА
(ВОРОНЦОВА), колишній
кухар 140-го запасного
полку 22-ї армії:

...Загинув у командира полку ординарець, я й понесла йому обід на передову. Саме артпідготовка почалася. Ну, ще метрів з двадцять до КП залишається, коли як рвоне! Комполку із бліндажа вибіг, увесь заפורошений, і кричить: «А ти що тут робиш? Обід?! Який, до біса, зараз обід?!» Я за свої казанки й назад. «Вояки, — чую, — не знайшли солдата, так дівчину послали...»

Півроку тому я образилася би: хіба ж дівчина не солдат? А тоді все зрозуміла правильно: кухарем на війні дорожать. Як ще Україною йшли, то я й кашу гарбузову варила, і кисіль з мороженої горобини, й оладки пекла, але бойове хрещення — мій перший борщ. Не встигли нам — під Краматорськом це було — продукти підвезти, але ж солдатів годувати треба. Коли стемніло, подалися ми з дядьком Мишком

Олена Іванівна СКОРО-
ХОД, кухар
їдальні виробничого
об'єднання
«Електронмаш»,
депутат Київської
міської Ради народних
депутатів:

Я ще пішка під стіл ходила, як дідусь, Петро Романович, все казав: «Буде Оленка кухарем! От була у нас на фронті Мотя, так вона навіть із сокири суп варила». Я, звичайно, діду не вірила — таке тільки в казці буває. Але кухарем стала. І на роботу йду з радістю. Колектив наш комсомольсько-молодіжний, обидві заводські їдальні обладвано за останнім словом техніки. Наприклад, спеціальна піч тисячу котлет за півгодини смажить — і ані спеки, ані диму. А в кінці поточних ліній телевізори встановлено, щоб

Самоходкіним на «нейтралі». Там саме город був. Помідорів я нарвала, а от він без капусти повернувся. Вона на грядках так рипіла, що ворог вогонь відкрив. «Піду в піхоту, — каже, — як і загину, то хоч не за капусту».

А поранило мене ваймку. Заметіль знялася, збилися ми з дороги. «Давайте намет поставимо, — пропоную, — я хоч чаю нагрюю». Комсорг відраджує, мовляв, передовати близько. Тут снайпер мене у живіт і поцілів.

Праця ратна,

праця мирна

ми з кухні бачили, як справи на роздачі. Продукти одержуємо у вигляді напівфабрикатів — дуже зручно. За обідню перерву понад дві з половиною тисячі чоловік встигасмо смачно нагодувати. Через невдалий обід, виявляється, робітник може втратити до 10 відсотків денної продуктивності праці. Тож і ми, кухарі, безпосередньо причетні до виконання планів п'ятирічки, беремо участь у всесоюзній захті Пам'яті нарівні з робітниками заводу.

А зараз щовечора іноземну мову вивчаю — віткну довірено мені обслуговувати гостей і делегатів XII Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві, девіз якого «За антиімперіалістичку солідарність, мир і дружбу».

Після госпіталю просилася у свою частину, а направили у 140-й запасний полк 22-ї армії. Не хочу хвалитися, але наш харчоблок завжди тільки перше місце займав. Я, було, приміщення вибілю, долівку пісочком посилаю і вимагаю, щоб ноги витирали.

А потім, зовсім несподівано, я... закохалася. Семен мій на кухню вчащає — і картоплі начистить, і води наносить. А про любов — ані словечка. Війна ж. Побралися вже після Перемоги.

9 Травня зустріла в Румунії, кухарем прального заго-

Тамара Григорівна
ТАТЬЯНЧЕНКО,
регульовальник
радіоапаратури
дослідного заводу СКБ
Інституту кібернетики
ім. В. М. Глушкова
АН УРСР:

Учнем на завод я прийшла саме у вісімнадцять, а регульовальником складної електронної апаратури стала вже трошки пізніше. Чи важко було? Якщо чесно, то важко. Не хотілося ні в чому чоловікам поступатися. Над книжками і схемами засиджувалася допізна, закінчила технікум. Тепер маю

Марія Сергіївна РОМАХ,
колишній майстер 89-ї
збройно-реставраційної
майстерні Першої
гвардійської армії
Третього Українського
фронту:

Ватаки я не ходила і жодного пораненого не вивнесла з бою. Чого не було, того не було. Майстерні наші знаходилися за три-чотири кілометри від лінії фронту, в наметах, у критих машинах. Ми, дівчата, в травні 1943 року замінили тут чоловіків. Ми працювали, і тільки. Тож медаль «За бойові заслуги» вважаю і своєю першою трудовою нагородою.

Зібрані після бою гвинтівки, автомати, кулемети ми чистили, розбирали і лише потому потрапляли вони до спеціалістів на реставрацію. Пам'ятаю комсомольські збори, на яких усі як одна покліялися, що не вийдемо з майстерні, не виконавши норму. А шоденна норма — 200, часом і 300 гвинтівок. Шкіра на руках від бензинових «ванн», було, порепається, пальці так розпухнуть,

Праця ратна,

праця мирна

шостий — найвищий — розряд. Два роки тому обрали членом парткому інституту.

Пам'ятаю, як у серпні минулого року отримали ми термінове завдання. Для металургійних заводів братньої Болгарії треба було швидко — за місяць — налагодити сім найскладніших приладів «Вуглець», за допомогою яких протягом часток секунди визначається вміст вуглецю в сталі. Зібрався комуністи й комсомольці і вирішили працювати, якщо треба, навіть у дві зміни, але «довести» приладичасно. Повною мірою

відчули ми тоді себе солдатами переднього краю науково-технічного прогресу, який є обов'язковою передумовою дальшого економічного поступу нашої країни. І як не подумати про те, що у них, дівчат воєнного лихоліття, є чого вчитися нам. І відданості справі, і дисциплінованості, і силі характеру, бо теж хочемо бути на висоті свого професійного і людського обов'язку.

Ніколи не забуду, як в Індії підійшов до мене молодий хлопцев, потис руку й сказав: «Спасибі вам, спасибі, що все робите, аби війни не було!»

Я співачка, солістка Львівської обласної філармонії. Народилася вже по війні. Маю двох дітей. І так палко жадаю миру, що склала дві сольні програми — «Вам уклін мій низький, ветерани» та «За цей мир ми платили в боях». Крім того, беру участь у роботі творчої групи «Ми славу солдату співаємо». Дуже часто спілкуюся з ветеранами Великої Вітчизняної. І, слухаючи їх, дивуюсь: як же це письменники інколи обминають такий багатющий і хвилюючий матеріал? Тут і додумувати не треба: сідай і записуй. Одне погано: починаєш розповідати, розворушуєш минуле, а потім почуваєшся винною — бачиш сльози на очах літньої людини, знаєш, що їй знову болять старі рани. Такі спогади і ятрять їх, і гоять. А нам потрібно знати все. Бо, як писав першого повного року у своєму щоденнику Олександр Довженко, ми належимо майбутньому, та водночас і минулому. Там витoki нашого патріотизму. Нашого, наших дітей і майбутніх онуків. Ім я теж обов'язково розповідатиму про тих незвичайних, легендарних людей, з якими мене, на щастя, звела доля.

СЛАВУ СОЛДАТУ СПІВАЄМО

Ганна Сергіївна Толкачова.

Фото В. КОРЕНЕВА.

Якщо людина врятувала дитину — це подвиг? Звичайно! Про нього пишуть, ним захоплюються. А якщо — три тисячі?! Ганна Сергіївна Толкачова врятувала саме стільки дітей. Щоправда, це лише зараз вона одержала таку інформацію — в цифрах. Під час війни не рахувала, просто виконувала свій обов'язок: Дорогою життя вивозила маленьких ленинградців з блокадного міста.

Пригадує, як змерзлі руки ледь утримували баранку вантажної машини, очі злипалися від втоми, — та вона не могла й на хвилину заснути. Кожна така мить була для когось із ленинградців на вагу життя. Тоді юна Ганна заходила у порожні квартири, розшукувала там ледь теплі, майже невагомні клубочки і, намагаючись не зазірати в по-дорослому серйозні оченята, приносила в машину. Понад всяку норму. Аби скоріше вивезти...

Недавно Ганна Сергіївна виступала по телебаченню. Після передачі на студію прийшла жінка. Сказала, що звуть її Надією Олександрівною Карасенко, що працює у нашому місті в кіоску «Спортлото». Попросила адресу Толкачової, пояснюючи, що Ганна Сергіївна врятувала її під час війни. Виявилось, що це — одна з колишніх ленинградських блокадних дів-

чаток. Ганна Сергіївна навіть пригадала її: дівчинка була старшою за інших, та, коли заглух мотор і водій почала нервувати, чомусь саме вона голосно заплакала. І Ганні Сергіївні довелося присоромити її. Тоді водієві здалося, що дівчинка — зовсім дитина: худенька, легенька... А виявилось, вона була на п'ять років старша за свою рятівницю. Бо Ганні Сергіївні, тоді просто Нюрі, було лише шістнадцять. У чотирнадцять років вона вже працювала в колгоспі, в п'ятнадцять — бригадиром, а водночас — шофером, трактористом, обліковцем і листоношею. Лютувала війна. І треба було заступати всіх, хто пішов на фронт.

Та вона прагнула сама бити ворога. Ублагала секретаря сільради видати їй довідку про те, що, мовляв, народилася не 1926, а 1924 року. І врешті стала рядовим автополку. Так і потрапила на Лядогу, через яку пролягла Дорога життя. В Ленінград возила хліб, цукор, зброю. Звідти під вогнем вивозила дітей. Рейс за рейсом. Скільки їх було?

А в рідному колгоспі на неї чекала медаль «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні». До речі, комсомольці залишили Нюру в списках бригади і до

кінця війни виконували її трудову норму.

Там, на Ленінградському фронті, вона неждано зустріла свого батька, артилериста. Це був подарунок долі. І війна інколи розщедрювалася. Ганна була старшою за званням. Від цього батькове самолюбство страждало. Та такою дочкою він дуже пишався. Ім пішли назустріч, і відтоді до кінця війни дочка й батько воювали поряд. Ганна — вже на танку.

Я не розбираюся у тонкощах цієї справи, але уявляю, як воно велося підлітку-танкісту, та ще й дівчині. Знаю тільки, що водій знаходився внизу, а хтось — стрілок чи навідник — десь вище. І, щоб мати точку опори, ставив чоботищами на тендітні Нюрині плечики...

Шлях її тридцятьчотирьки — це Курсько-Орловська дуга, Дніпро, Варшава, Одер, Берлін. Він позначений багатьма героїчними вчинками механіка-водія Ганни Дорохової (Толкачова вона — по заміжжі). Про це свідчать її нагороди, зокрема орден Червоної Зірки.

І ось він, перший день миру! І перша суто мирна справа. Треба було розчистити головні магістралі Берліна. І Ганна Дорохова знову сіла за кермо вантажної машини. Вивозила биту цеглу, коли пролунав вибух: на роздоріжжі чиясь ворожа рука повернула дороговказ у бік мінного поля.

Дев'ять місяців Ганна Сергіївна провела у госпіталі. Там їй виповнилося дев'ятнадцять.

Що тепер? У неї хороша сім'я — чоловік і син. Було двоє синів. Та старший загинув, виконуючи свій інтернаціональний обов'язок. Йі і це ще довелося пережити!

Тривалий час Ганна Сергіївна працювала у створеному нею і її бойовими побратимами військовому музеї. А тепер от бере активну участь у роботі нашої творчої групи.

Не розповісти це я просто не могла.

Лариса ДАРЕНСЬКА.
Львів.

Наталія УЖВІЙ,
Герой Соціалістичної Праці,
народна артистка СРСР,
лауреат Державних премій
СРСР та УРСР,
член Президії Українського
республіканського комітету
захисту миру

і музи не мовчали...

К оли почалася війна, наш театр імені Франка був на гастролях у Москві. А вже незабаром почалися наші виступи у госпіталях Тамбова. Бачила криваві наслідки перших місяців війни, але й бачила, що гоїти рани, гартувати мужність, волю до життя здатне і мистецтво. Зрозуміла: боротися з ворогом треба всіма засобами — і зброєю, і подум'ям словом. Ні, музи не повинні, не можуть мовчати, коли над рідною землею гримлять гармати...

Першим українським драматургом, хто відгукнувся на події Великої Вітчизняної війни, був Олександр Корнійчук. Уже в жовтні 1941-го, коли на Україні лише починала розгортатися партизанська боротьба, з'явилася його п'єса «Партизани у степах України». А невдовзі мені довелося зніматися в одноіменному кінофільмі Ігоря Савченка, поруч з відомими російськими акторами Миколою Боголюбовим і Борисом Чирковим, поруч з майстрами української сцени Гнатом Юрою і Дмитром Мілютенком. Я грала дружину командира партизанського загону, матір бійця Радянської Армії. Роль була невелика, але давала можливість випробувати себе в створенні героїчного образу.

У кульмінаційній сцені фільму приречені на смерть колгоспники копають для себе могили. Палажка Часник не чекає, поки її впізнає фашистський прихвостень Довгоносик. Вона кидає йому в обличчя гнівні

й сміливі слова:

— Я не боюся тебе, підлий зраднику! Зневажаю. Плію на тебе, мерзотника. Ти гірший за цих підлих і підступних ворогів, які терзають нашу Батьківщину, п'ють кров нашого народу. Хай буде проклятий хліб, яким вигодували тебе...

В партизанку стріляють. Стікаючи кров'ю, вона продовжує звинувачувати зрадника:

— За мене помстяться! Нас десяти тисяч, мільйонів. Вони сторицею відплатять за всі наші муки, за кров...

Сцена розстрілу знімалася, коли я повернулася з Другого антифашистського мітингу представників українського народу, який відбувся 30 серпня 1942 року в Саратові. Була схвилювана всім, що бачила і чула. Вже наша доблесна армія здобула блискучу перемогу під Москвою. Вже стали відомі імена Зої Космодем'янської, Майї Вовчик-Блакитної, Героїв Радянського Союзу Марії Байди, внищувача танків Люби Земської, снайпера Людмили Павличенко. В уяві поставали зруйновані міста, заводи, спалені села, шибениці, табори смерті... Зростає гнів. І я прагнула передати в ролі все вистраждане за місяці війни, сповелюючи ненависть до загарбників, всю силу любові до Вітчизни, народу.

Тоді ж, у серпні, газета «Правда» почала публікувати п'єсу О. Корнійчука «Фронт». Її читали й обговорювали в штабах, землянках, бліндажах, окопах... Наш театр під керівництвом

Гната Юри поставив її за двадцять днів, прямо за уривками, які друкувалися в «Правде». Пам'ятаю, як самовіддано працювали Олексій Ватуля, Володимир Добровольський, Дмитро Мілютенко, Євген Пономаренко... Слово драматурга в їхніх устах набувало ще більшого вогню і сили, підіймало на подвиги.

Мені жадалося подвижницьких жіночих ролей, щоб на повний голос розповісти про чудових героїнь, яких я знала в житті. І мені пощастило зустрітися з такою роллю. Півість Ванди Василевської «Райдуга» я прочитала ще до того, як режисер Марк Донської запросив мене зніматись у фільмі. Образ партизанки Олени Костюк вимагав напруження всіх творчих сил і можливостей. Немолоду жінку, що ось-ось мала стати матір'ю, гітлерівські кати піддають нелюдським тортурам. І коли вона всупереч усьому і всім народжувє свого первістка, його вбивають на її очах. Та навіть це не зломало духовної сили простої селянської жінки.

Грала Марію Берегову в п'єсі Л. Дмитерка «Хрещатий яр», розвідницю Валю в «Російських людях» К. Симонова... А життя щодня народжувало нових героїнь. Вони висаджували в повітря мости, пускали під укис ворожі ешелони, вели в бій танки і літаки, працювали в шахтах і на заводах... Увесь світ був вражений їхнім героїзмом. Їхня боротьба і самовіддана праця надихали жінок усього світу. Особливо гостро це відчула, коли виступала на Четвертому антифашистському жіночому мітингу 20 серпня 1944 року в Москві. Нас вітали представники жіночих організацій і громадські діячки США, Англії, Канади, Австралії, Мексики, Південної Африки, Китаю... Вітали і давали клятву об'єднати всі сили, волю на боротьбу з фашизмом, будувати світ дружби й миру, зробити все, щоб війни стали неможливими.

Ця свята ідея надихнула матерів планети на створення відразу по війні Міжнародної демократичної федерації жінок. І ми, радянські жінки, беремо найактивнішу участь у всіх її починаннях, кампаніях на захист миру, за розрядку міжнародної напруженості, за загальне і повне роззброєння, бо ми, як ніхто, знаємо горе, яке несе війна, знаємо, ціною яких страждань і жертв здобутий Мир. І нині, як і в дні війни, не мовчать наші музи. Майстри мистецтва розповідають новим поколінням, усьому світові про велич ратних і трудових подвигів радянського народу.

Ольга Семенівна СОШКА.

Ольга Мусіївна ДЗЮБЕНКО.

Хіонія Абакумівна КАЛЮЖНА.

Ольга Семенівна СОШКА, учасниця Великої Вітчизняної війни: Щовесни, як тільки настає травень, починає село чепуритися до Дня Перемоги. І затихають рани у ветеранів, забуваються власні роки. Пригадую: Берлін. 8 травня сорок п'ятого. Шойно підписано акт про беззастережну капітуляцію фашистської Німеччини. Митинги. Салюти. Щасливі обличчя. На одному з будинків прапор нашої 27-ї механізованої бригади. Перед тим, як підняти його, командир роти автоматників наказав добре випрасувати дороге полотнище. То була моя перша мирна робота, і виконувала я її з великою любов'ю.

Через багато років побувала в Москві на зустрічі ветеранів 11-го гвардійського танкового Прикарпатсько-Берлінського корпусу Першої танкової армії. Винесли прапори. Серед них упізнала і «свій». Розчулилася. До мене підійшов якийсь чоловік: «Не плачте, Олю. Подивіться на мене. Не пізнаєте? Ви ж перев'язували мене під час берлінських боїв». Та це ж Коля Манкевич!..

То були справді важкі бої. Мені як санінструктору довелося не лише надавати медичну допомогу пораненим, а й захищати їх із зброєю в руках. За це нагороджена медаллю «За відвагу».

Ольга Мусіївна ДЗЮБЕНКО, колишня партизанка:

Коли почалися пожежі, я з малою донькою Наталею пішла в ліс — чула, десь там діють партизани. Довга дорога привела до Новоселицького лісу. Тут я зустрілася з офіцером Радянської Армії Мусієм Савичем Дзюбенком, який виїшов з оточення і якого переслідувала поліція. Був при ньому його син Боря, років дванадцяти. Дружину гітлерівці розстріляли, батьків разом із чотирнадцятьма односельцями спалили у рідній хаті в Ядлівці — так звалось до сорок п'ятого року село Перемога. Я пекла хліб для партизанів, шила білизну із старих парашутів. З Сімою і Дашею ходила в сусідні села у розвідку — дізнавалася, яка техніка у ворога тощо. Одного разу після сутички із двома фашистами доставили у загін дві гвинтівки. За дорученням Дзюбенка носила в Лук'янівку листівки, передавала діду Антону, а він розповсюджував їх далі.

Щоразу, буваючи на партизанському кладовищі, думаю: як же багато загинуло у війну і жінок, що могли б бути ласкавими матерями, вірними коханими, дбайливими господарями і в домі, і в полі. Сьогодні, віддаючи шану воїнам-переможцям, згадаймо і їх...

Хіонія Абакумівна КАЛЮЖНА, солдатська вдова, мати п'ятих дітей:

Тіснилися в землянках, а душа рвалася до сонця. Хліб не приживався на згарищі, картопля не родила. На нас,

ВІД ВІЧНО ВДЯЧНИХ ГРОМАДЯН СЕЛА ПЕРЕМОГА

Там, де сонячні київські поля зустрічаються з чернігівськими лісами, розкинулося село у вишневих садках. Доценту спалене гітлерівцями у війну, воно, як і 28 тисяч таких же українських сіл, піднялося на землі, политій кров'ю захисників-воїнів, кров'ю батьків, матерів і дітей, закатованих ворогом страшного серпня сорок третього. Піднялося із попелищ, але вже з іншою назвою — Перемога. Високою, як пам'ять. Урочистою, як винагорода за труд.

Ми побували в селі Перемога Барішівського району напередодні святкування 40-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні й від тих, що зброєю, словом і вірою протистояли війні та розрусі, що знову звели оселі, виплекали врожаї, народили дітей та онуків, записали колективну розповідь до нашої рукописної книги.

жінок, уся надія. А воно ж — у вдови Наталки Глитень двох дітей, у другій вдови, Параски Зікій, трох. У мене — п'ятеро... Та сини мої вирости совісними, працьовитими. І не лише мої.

А доказ тому — ордени і медалі. Хоч кого візьміть — і з мого покоління, і з молодшого. Євдокія Гречкосій орден Леніна за буряк має, Ольга Круглик за чотиритисячній надії відзначена орденами Трудового Червоного Прапора та «Знак Пошани». Доярка Марія Ісасенко, що її батько на війні загинув, за сумлінну працю теж удостоєна ордена «Знак Пошани». Переможці — вони і є переможці. Віра, невістка моя, казала: Марія Орленко знову переможець серед доярок.

Марія Михайлівна ОРЛЕНКО, кавалер орденів Трудової Слави III і II ступенів, оператор машинного доїння:

Я так думаю — раз люди село Перемоги нарекли, то кожен наш трудовий день має бути переможним, а особливо тепер, коли всі робітники радгоспу «Перемога» несуть трудову вахту Пам'яті. Як завжди, попереду серед операторів Віра Оврамівна Скринник, серед телятниць — Марія Іванівна Надоленко, Марія Дем'янівна Щербина. Радію і за своїх учениць — Тамару Красножон, Раїсу Максименко, Надію Вишовець. Хай вони ще не досягли наших рубежів, але бачимо, що це надійні дівчата.

Була нещодавно у школі на бесіді з ученицями. Кажу, йдіть у тваринництво. Всі виробничі процеси механізовані, є профілакторій, працюють на фермі й магазини. А захочете вчитися далі, радгосп у вузи, технікуми направить. Приходьте. Вивчимо вас на майстрів, а я — ще й вишивати. Люблю вишивати. Й аби щонайбільше сонячних кольорів. Щоб передували вони мамині удовинні сльози, які так і проступають на моїх вишиванках. Як і мій давній страх перед чужомовним окликом. Адаже мені не було й трьох років, а вже разом з мамою побувала у гітлерівській Німеччині, куди її було насильно вивезено окупантами на каторжні роботи, як і 2 мільйони 300 тисяч чоловік тільки з України...

Маю дочку і сина. Виховувала їх разом із чоловіком Ігорем, на очах якого фашисти стратили батька-активіста. Прізвище його на обеліску серед 167 прізвищ закатованих односельців, двадцять з яких — діти до семирічного віку. Колі Пономаренку був лише один рік, Валі Красножон — два, Вірі Ісасенко, Толі Радченку — по три. Хіба світ може таке забути?..

Марія Іванівна НАДОЛЕНКО, телятниця, переможець у змаганні на честь 40-річчя Перемоги:

Село люблю за те, що тут справджуються мої бажання і мрії. Мені лише двадцять три роки, а як багато дали

і держава, і село. Найперше — освіту. Десять класів закінчила в новій школі, спорудженій на кошти господарства. Тут, у селі, народилися мої діти — Женя та Русланчик. За їх здоров'я спокійна. Маємо чудову лікарню, а підростуть — у радгоспівський дитсадок підуть. Ми затим нову хату із Григорієм поставимо. Будуються у нас гарно. І радгосп щороку споруджує житло для молодих спеціалістів, робітників.

Про війну знаю лише з розповідей старших та фотографій у шкільному музеї. Але всім своїм еством, своєю працею як жінка, мати підтримую миролюбну політику нашої держави.

Віра Петрівна КУЧЕРА, педагог, секретар партійної організації школи:

Все моє життя пов'язане із школою. В ній навчалася, в ній працюю старшою вожатою. Напередодні свята Перемоги ми з піонерами склали «Книгу пам'яті», в яку записали спогади ветеранів війни. Накреслили карту колишніх бойових шляхів односельців під назвою «Дорогами батьків», провели конкурс патріотичної пісні, організували вечір-вшанування солдатських вдов. Адаже пам'ять про минулу війну — це протест проти нової. І можу сказати, що в тій великій піонерській пошуковій і пізнавальній роботі наймолодше покоління села засвідчило свою активну громадянську позицію. Оце покоління, що через батьків, матерів має кровний зв'язок із солдатами минулої війни. Покоління, що самим існуванням своїм завдячує їхній перемозі у сорок п'ятім. Ми, педагоги і вихователі, культармії села, керівництво радгоспу все своє вміння вкладаємо в те, щоб росли наші діти гідними тих, хто звершив Велику Жовтневу соціалістичну революцію, хто першим на землі побудував суспільство трударів, хто у боротьбі з фашизмом показав, що, як передбачав Володимир Ілліч Ленін, ніколи не переможуть того народу, в якому робітники і селяни відчули і побачили, що вони відстоюють свою, Радянську владу — владу трудящих, що відстоюють ту справу, перемога якої їм та їх дітям забезпечила можливість користуватися усіма благами культури, всім, що створено людською працею.

Там, де сонячні київські поля горнуть до проколки чернігівських лісів, двома шовковими крильми обіч сріблястої авгостради пливе у травень село Перемога. З високим обеліском у центрі. Із вдячністю нащадків — за Перемогу. За мир.

Київська область.

Фото Г. ФЕДОРЦЯ.

Марія Михайлівна ОРЛЕНКО.

Марія Іванівна НАДОЛЕНКО.

Віра Петрівна КУЧЕРА.

Жменьчин лазарет

сестрою Женею Бодилевською і охороною з трьох партизанів. З ними прощалися, мов з приреченими: навколо були вороги. Згадує Євгенія Онуфріївна:

— Поклала я всіх поранених у землянці в ряд... Не мала ні бинтів, ні йоду, ні марганцівки. Лишалось трохи риванолу. На бити рвала спідні сорочки. На все було одне відро. В ньому прала й кип'ятила «бинти», в ньому ж і їжу варила — гриби, траву, часом конину. Хлопці з охорони «диставали» в німців коней. Ні солі, ні хліба, певна річ, не мали. Так прожили два тижні. Від сирості й задухи пораненим ставало дедалі гірше, тому охорона — партизани Зверев, Деркач і Данильчук — підшукали нове місце. По пояс у воді й багні перенесли поранених на сухий острівець посеред боліт. Там стояла напівзруйнована хата. Щоправда, поблизу був розташований німецький аеродром — боялися, щоб нас не виявили з повітря.

Тут, на свіжому повітрі, пораненим стало легше. Дехто почав ходити. Вартували вночі біля вогнища, підтримуючи вогонь. У вогнище кидали лише сухі гілки, щоб менше було диму, а зверху накривали листом жерсті, маскуючи вогонь. На цьому листі й смажили м'ясо.

Пішов другий місяць. Вся надія була лише на швидке визволення території Червоною Армією. І ось, видимо, фронт посунувся: зі сходу дедалі сильніше чулася артилерійська канонада. А скільки було радості, коли наші літаки розбомбили ворожий аеродром! Потім фронт підійшов зовсім близько.

Радянські війська прорвали оборону ворога. По дорозі, по просіці йшли і йшли колони окупантів. Відступали. А через три години дорога спорожніла.

І ми побачили — їде на коні червоноармієць. Розвідник, зв'язковий?

Місяць і 22 дні проіснував Жменьчин лазарет просто неба. У землянку біля села Турки послали зв'язкового із загону, але поранених там не виявилось, тож вважали, що вони пропали безвісти.

Колишня партизанська медсестра Євгенія Бодилевська, нині Печаліна, — одна з небагатьох жінок-воїнів, нагороджених орденом Богдана Хмельницького.

Євгенія Онуфріївна досі працює медсестрою.

Віталій БОБИЛЬОВ,
учасник Великої Вітчизняної війни.

Черкаська обл.

Бабуся моя працює дояркою. Медалі в неї вже є, й навіть орден «Знак Пошани». Але я — про іншу медаль...

В нашій книжковій шафі на самому почесному місці, поряд з фото бабусиного батька, який смертю хоробрих поліг на війні, лежать три звичайні соснові шишки. Раніше я ніколи не звертав на них уваги: звичайні собі шишки. А недавно я витирав пил у книжковій шафі і, переставляючи листівки й сувеніри, хотів скинути ці шишки на підлогу. Та бабуся раптом суворо насварилася пальцем:

— Шишок не чіпай!

Обличчя її, завжди лагідне, вмить стало суворим.

І ось що розповіла мені згодом бабуся.

Це було в сорок третьому. Бабусі було років десять-дванадцять і звали її Марійкою. Вона тоді жила разом з мамою й старшою сестричкою Шурою. В селі були окупанти. І ось одного разу Марійка почула од дівчаток, що неподалік від села в сосновому лісі бачили збитий літак, а поряд — льотчики, живі...

Прибігла додому:

— Мамо, мамо, там літак і наші льотчики. Вони ж, мабуть, поранені...

Мати мовчки зібрала у вузлик хліба, картоплі, кивнула: ходімо! По дорозі наказала:

— Гляди, коли що — ми йдемо кукурудзу полоти. Зрозуміла?

Ішли стежкою, потім навпростець лісом. Обгорілий літак з одламаним крилом лежав боком. Оглядали поряд нікого.

— Агов, х покликало...

Ні...

— Сам...

Я дав би бабусі медаль

матів, а під тобою в сіні сховані трос льотчиків. Однак Марійка засопіла ще старанніше.

Вороги понищпорили у дворі, нарвали помідорів та огірків і вийшли з двору.

Тої ночі вже почули артилерійську канонаду. Можна було розрізнити навіть окремі вибухи. Та Марійка не боялася, знала: це наші наступають!

А перед світанком льотчики зашли в хату прощатись.

— Спасибі вам за все, — сказав Григорій Степанович.

— Це ви їй дякуйте, — мати кивнула головою на Марійку.

— І так міцно «спала» вчора на сіні, — сказав Григорій Степанович, підійшов до Марійки, поцілував її. І штурман Володя поцілував, і стрілець Вася. Потім майор вийняв із просторих та широких кишень комбінезона три соснові шишки, простягнув їх Марійці.

— Ми харчувалися ними в лісі... Візьми на пам'ять.

І вони пішли.

Скільки потім пережили всього... І голод, і холод, і невідомість. Від батька не було звісток, і льотчики мовчали. Невже загинули?

І ось — лист. Усі троє живі!

Всю війну льотчики писали листи Марійці та її матері. А після війни приїхали в гості й побудували нову хату, точніше, дім, ось — цей самий, цегляний, під залізним дахом.

А нині, Дев'ятого травня, в День Великої Перемоги, знову обіцяють їй і колишній повітряний ман Володя, Тетер...

У селі Рижівка Уманського району живе колишня медсестра партизанського з'єднання Героя Радянського Союзу генерала О. М. Сабурова. «Жменька» — так «охрестив» її генерал. І не було в усьому з'єднанні відчайдушнішої й безстрашнішої медсестри. «Брала участь у 129 боях і засідках, винесла з поля бою понад 115 поранених бійців і командирів, подала першу допомогу на полі бою 68 пораненим. Двічі поранена сама. На особистому бойовому рахунку 39 знищених гітлерівців», — це з її бойової характеристики.

У травні 1944 року після жорстокого бою з карателями партизани відступали через болота. З тяжкопораненими на руках, втрачаючи людей, потрапляючи з одного оточення в інше. Але семеро тяжкопоранених, яких несли на ношах, дуже стримували рух. Після запеклих суперечок їх вирішили залишити в Кам'янка-Струмилівських лісах з мед-

Мал. М. ЛИТВИНА.

Моя мати

щання, а сама, стріляючи з автомата довгими чергами, безстрашно побігла (звідки я тоді знала, що воно таке і як стріляє?!). Назустріч фашистам, аж земля застогнала. І ті повернули назад. Злякалися!

Більше тридцяти років минуло відтоді, а пам'ятаю все так яскраво, наче наснилося сьогодні. І завжди дивуюся цьому і ще тому, звідки могла виникнути в невідомій дитячій уяві така яскрава символічна картина.

Мама сміялася: «Який автомат, яка стрілянина? Звичайна робота — регулюй собі рух на воєнних дорогах, слідкуй, щоб «пробок» не було, боєприпаси — на фронт, поранених швидше в тил».

Частина, в якій служила мама, складалася з дівчат-регулювальниць. Під снігом і вітром, під дощем і бомбами стояли вони в містах і на польових шляхах, де інколи тільки темрява і свист кулі. За будь-яких умов — з поста ні кроку!

Прямим попаданням при страшенному бомбуванні у Сімферополі було вбито кращу мамину подругу Ніну Нагіну, під Кобриним на мосту загинула Люба Жилінська... Про цих героїчних дівчат я знаю з материнських віршів, з її виступів перед учнями тих шкіл, що носять імена загиблих героїнь.

Крим, Білорусія, Берлін! Я бачу маму молодою. Позувати перед об'єктивом вона не могла, просто не мала часу. Її знімали, а вона продовжувала свою роботу.

— Хто я? Звичайна сільська дівчина. Вчилася в школі-десятирічці, та відколи почалася війна, — тут голос моєї матері, записаний на кіноплівку в 1945-му, стає суворим і твердим, — пройшла довгий великий шлях. І ось... Бранденбурзькі ворота, які Геббельс велів закласти камінням. Все одно пройшли!

У цей момент вимогливі клаксони змушують її припинити розмову. Рвучко, але граціозно крутнулася на місці, легкими помахами прапорців вказала машинам напрямок. Уважний погляд навколо, і знову прямо в камеру дивляться її жваві чорні очі.

До 40-річчя Великої Перемоги вона не дожила лише кількох місяців, моя мама, колишня фронтова регулювальниця, «хазайка Бранденбурзьких воріт», а по війні вчителька, член Донецького обласного комітету захисту миру Лідія Андріївна Співак-Овчаренко.

Лариса ОВЧАРЕНКО.

Донецьк.

ДЕВ'ЯТЕ ТРАВНЯ — СВЯТО СВЯТ!
ВІТРИЛО НА ВІТРАХ СВОБОДИ.
ЧЕРВОНОЗОРЯНИЙ СОЛДАТ
ПОРЯТУВАВ УСІ НАРОДИ.

БЕРЕГТИ РАЗОМ

Коли зоря свободи зійшла над Болгарією, мені ледь виповнилося 16 років. Друзі мого батька, старі комуністи, навчили мене перев'язувати рани, доглядати поранених, одне слово, я готова була стати бійцем-санітаром Болгарської народної армії. Спочатку мені відмовили — для фронту була надто юною. Проте я не відступалася. Наполягала на своєму. Нарешті мене записали добровольцем у загін «Слід». Того дня я була безмірно щаслива. І навіть не здогадувалася про випробування чекали на мене.

Вперше зустріла бійцями Третього

дорогоцінні банки в хустину. Тоді Клавдія Миколаївна розхвилювалася: «Ти що робиш? За таке — розстріляють!» Я перелякалась, розплакалась. А Клавдія Миколаївна почала мене заспокоювати: «Солдат, а плачеш. Хіба ж так годиться...» Знайшла скриньку, показала, як упакувати банки. Напоїла чаєм. «Ця кров зараз дорожча за все золото світу», — сказала мені на прощання. Я зрозуміла її. Кожна краплина означала життя поранених.

матері, дружини тих, хто

став День Перемоги. Як описати нашу радість? Ми обіймали наших радянських друзів, плакали, сміялись. Незабутні хвилини щастя!

Десять років тому, на честь 30-річчя Перемоги над гітлерівським фашизмом, у Пловдиві був організований наш Комітет ветеранів війни. Я — його голова. У ньому активно працюють 40 жінок, усі — колишні добровольці. Щонеділі ми збираємося в нашому клубі. Гостюємо в різних молодіжних колективах, згадуємо бойовий шлях і наше фронтове життя, співаємо фронтові та республіканські пісні.

І хоча більшість з нас давно переїхала в інші райони країни, ми часто зустрічаємося з радянськими друзями в Ленінграді, Києві, Харкові, Львові, Одесі, Чернівцях.

На Ольшанському кладовищі тихо. За високою стіною б'ється прискорений пульс великого міста. А тут тиша. Зупинись, товаришу, уклонись цій тиші. Вона відчутна, зіткана із перерваних життів наших співвітчизників, що загинули під час Великої Вітчизняної. Зовсім молоді хлопці лежать тут. Літніх мало. Уклонись, товаришу, їм.

— Це Ванюшка Попов. Сибіряк із Омська. В перший день війни добровольцем пішов. Ще з Берліна 2 травня сорок п'ятого написав матері: «Перемога. І я живий». Він не знав тоді, що Прага покличе на допомогу... Радянські солдати проривалися до центру міста. Ваню фашист з горища...

Ми стоїмо біля обеліска, і я вже вкотре перечитую викарбуване на камені. Намагаюсь усвідомити дату твоєї загибелі, Ваню Попов: 9 травня 1945 року. І не можу усвідомити, не виходить. Як це — вмирати в День Перемоги... Ні, не вмирати. Смерть — порожнеча. Я зрозуміти хочу. Так, була війна, солдатський обов'язок був, присяга. І все ж такі несправедливо вмирати в День Перемоги.

— І цей хлопець до Берліна дійшов. Звісточку додому написав. А відправити не встиг. Лист знайшли товариші у кишені гімнастерки. Мати цей лист і похоронку на сина в один і той же день одержала. Вася Мягков. Також дев'ятого травня...

— Ти знаєш, — раптом говорить вона і дивиться на мене своїми голубими, ще молодими очима. — Ти знаєш, я без забобонів і в бога не вірю. А ось у те, що хлопці знають про мене, — вірю. Їм легше, коли я приходжу.

Нахилиюсь, цілую їй руку, а вона гладить мене по голові. Марія Рудольфівна Кومانцова приходить сюди, на Ольшанське кладовище, чотири рази на тиждень. Ви її тут неодмінно зустрінете о першій дня у вівторок, четвер, суботу і неділю. Якщо її нема, значить, трапилось щось, захворіла, злягла. Раніше

ТУТ ВСІ— ЇЇ СИНІ І ДОЧКИ

їздила щодня, а нині важко, вік, вісімдесят років як-не-як. Ми повільно йдемо акуратними доріжками між однакових могил: 435 радянських солдатів і офіцерів знайшли тут вічний спокій.

— Тут всім дівчат, двоє вісімнадцятирічних хлопців, один сімнадцяти років, Сашко Федоров. Генченко — лєнінградєць, Калімасов — із Владивостока, Андрєєв — із Горького, Рябов — москвич. Тут лежать Шукшини — батько й син.

Я подумки простежую її маршрут з маленької квартирки на протилежному кінці Праги сюди, до цих могил. На трамваї через все місто. Вона їде уклонитися нашим солдатам. Її дорога — це теж дорога життя, її продовження, непомітне, істориками ще достатньо не вивчене. Але таке потрібне, нам з вами потрібне — живим.

У нас із нею сьогодні шлях довгий, з одинадцятьма зупинками. У неї одинад-

цять фотознімків у целофановому пакеті. Вони приколоті до червоних піонерських галстуків. Ми їх прив'яжемо до обелісків, і каміння оживе, заговорить.

Долі, долі... Схожих нема, тільки війна була на всіх одна. Військлікяр Ковшик Валентина Олександрівна... Я зробив запис у блокноті і подивився дати на обеліску. Двадцять п'ять років з першого її дня до самого останнього. І Валентиною Олександрівною вона не встигла стати, дружиною не встигла стати, матір'ю. Померла від ран. Розліт осколків фашистської гранати — 25 метрів. А яким паросткам завадили вони простягнутися до сонця! Війна залишає за собою просіку на багато поколінь уперед. У Празі, і не тільки на Ольшанах, поховано двадцять радянських жінок, що пройшли дорогами війни від Москви до Берліна, від Дніпра до Влтані. Біля цих могил відчуваш особливі гіркоти і біль.

Читачі журналу, напевно, пригадують сумний список із двадцяти імен і прізвищ, надісланий Марією Рудольфівною Кومانцовою в «Радянську жінку» і опублікований на сторінках журналу — можливо, відгукнеться хтось із близьких. Дванадцятирічний Петрусь першим написав у Прагу: «Маріє Рудольфівно, тьотя Валя Ковшик врятувала життя могому дідусеві». Лейтенант Романенко горів у танку, і його, обпеченого, майже безнадійного, виходила військлікяр. Він потім ще довго лежав у госпіталах, лікувався. Вийшов з твердим наміром розшукати людину, яка повернула йому життя... Але було пізно.

За опублікованим списком знайшлася потім племінниця Ксенія Хомяк, розповіла про рідну людину — Ксенія Федорівна з Тернополя, пішла на фронт в один день із братом, в один день мати одержала на них похоронки.

Марія Рудольфівна Кومانцова продовжує шукати. Вона мені показала пачки листів. Це відповіді з Одеси, Москви, Мінська, Ленінграда, Ярославля.

Як подружки, як сестри зустрічаються завжди представниці двох споріднених колективів — Київського виробничого об'єднання «Хімоволокно» і Братіславського об'єднання хімічних заводів імені Георгія Димитрова. В дні святкування 40-річчя Великої Перемоги представниці двох трудових колективів побачуться знову, щоб підбити підсумки змагання на честь цієї події. І знову киянки ділитимуться своїм досвідом з братіславськими подружками і уважно вбиратимуть, збагачуватимуться тим новим, що з'явилось у димитровчанок.

Фото з альбому переможувальниці «Хімоволокно» Надії ЗОЛЮК.

На Ольшанському кладовищі є могила з написом на обеліску: «Червоноармієць Федоров Олександр». Ось і все, що відомо про солдата, який загинув у Празі сімнадцятирічним. Навіть по батькові нема. Команцова написала в Центральний архів Міністерства оборони СРСР. Йї відповіли: імені і прізвища недостатньо. Треба, щонайменше, знати, у складі якої армії він визволяв Прагу.

— Я знаю ці армії, всі знаю, — вона називає імена наших ушлавлених полководців: — Конев, Рибалко, Лелюшенко, Жадов, Фомічев... Але з ким Сашко воював?

А нещодавно їй надіслала лист жінка з Ленінграда: «Можливо, це мій брат — Олександр Олексійович Федоров?» Можливо...

Скільки років минуло, а листи солдатських матерів надходять і надходять. Надія — вірна супутниця пам'яті.

«Мій єдиний син пропав безвісти, йому було тільки двадцять. Подивіться, можливо, він у вас?» «Ні, дорога, у мене тут, на Ольшанському кладовищі, тільки один Васильєв. Але не твій. У мене Бориско, а в тебе Аркаша. Вибач».

Що додати до цього листування?

— Серце болить, болить моє серце, — Марія Рудольфівна хитає сивою головою, притискує руку до лівої сторони грудей. — Вставити б новий мотор, ще років двадцять пожити. Адже матері пишуть, просять синів і дочок доглянути.

Біля цієї могили ми затримуємося довше, ніж біля інших. Вішаємо фотокартку і стоїмо мовчки. Багато образів у радянського солдата-визволителя, але найчастіше ми бачимо його з дитиною на руках. У цьому не лише чудовий символ, а й непохитна логіка історії. Він життя захищав, наш воїн. Життя, отже — майбутнє. А майбутнє — це діти. І Геннадій Астратов на фотознімку тримає білого хлопчика на руках. Гена Астратов у 17 років пішов добровольцем на фронт, з боями дійшов до Берліна, Прагу визволяв. Товаришів ховав на Ольшанському кладовищі. Коли настав час вертатися на Батьківщину, відпросився у командира частини, попроситися хотів з чеськими друзями і з тим хлопчиком, що так спокійно сидить у нього на руках. Про що ти мріяв, Гено Астратов, коли мчав на мотоциклі до місця зустрічі?

Намагаюсь уявити, як це було: хлопчик на велосипеді, що негадано вискочив з-за рогу, і Гена Астратов. Він діяв швидко і чітко — різко вивернув кермо... Після останнього пострілу війни минуло три тижні.

Марії Команцовій пише мати. І в кожному листі присилає своєму синові засушену польову квітку. Лежать біля обеліска у Празі наші ромашки, волошки, дзвіночки, маки. «А це земний уклін моему дорогому синові».

А той хлопчик на фотознімку? Він нині вже солідна людина. У нього двоє дорослих синів. Можливо, це один із них йшов нам назустріч, тримаючи за руку п'ятирічну дівчинку. І взагалі цього дня на Ольшанському кладовищі було багато дітей, і тиша не витримувала їхнього оптимістичного натиску. Вона вибухала радістю життя.

Віталій ЯРОШЕВСЬКИЙ,
кор. ТАРС.

Прага.

А НАЗВАЛИ ЙОГО

«БАТЬКІВЩИНА»

Якось я натрапила на інформацію про те, що у Франції під час другої світової війни проти фашистського режиму боролось понад п'ять тисяч радянських громадян. Вони входили до 60 партизанських загонів і груп. Серед них був жіночий загін.

Історія його така: в березні 1944 року у концтаборі Ерувіль було створено підпільний комітет, до складу якого увійшли Віра Іванівна Васильєва, Ганна Тимофіївна Михайлова, Розалія Захарівна Фрідзон, Надія Йосипівна Лисовець. Члени комітету заклали в'язнів до саботажу, розповсюджували листівки й газети, організували втечі. Все — за допомогою французьких патріотів. У травні з табору втекла велика група жінок і чоловіків. Вони об'єдналися у два загоны, які назвали однаково — «Батьківщина». Мене зацікавив — жіночий.

Не буду розповідати про його діяльність, скажу одне: всі, кого мені вдалося розшукати, довгий час активними борцями за мир. Мир, якому знову загрожувє небезпека, бо дехто на догоду імперіалізму всіляко намагається переінакшити історію: відвернути увагу від справжніх винуватців другої світової війни, применшити історичну визвольну місію Радянського Союзу і його вирішальну роль у розгромі фашизму, піддати забуттю й героїчну діяльність міжнародних загонів, об'єднаних славом найвищих, найгуманітніших почуттів — патріотизму та інтернаціоналізму.

Ми пам'ятаємо все і високо цінуємо внесок союзників у боротьбу проти гітлерівського фашизму. Зокрема, досвід радянсько-французького співробітництва свідчить: коли ми об'єд-

нуємо свої зусилля для зміцнення миру, від цього виграють не лише народи наших країн, а й міжнародна безпека в цілому.

«У жінках із загону «Батьківщина» ми вбачали представників великого радянського народу. Їх кров, пролита на французькій землі, скріпила навіки дружбу радянського і французького народів». Це слова колишнього ув'язненого Національного фронту визволення Франції.

— Для мене фашизм був і залишається запеклим ворогом, перемогти і здолати який можна лише об'єднаними зусиллями, — говорила мені дружина активного учасника руху Опору, члена Спілки радянських патріотів у Франції Володимира Даниловича Тарасова (вони побралися під час війни — французька і жінка з України), колишня зв'язкова Спілки Жермен Гідат-Тарасова.

Це вона допомогла мені розшукати одну з колишніх членів загону «Батьківщина», по війні — робітницю Київського мотоциклетного заводу, а нині пенсіонерку Валентину Степанівну Руденко. Я бачила її партизанське посвідчення, тримала у руках її медаль «За визволення Франції», вручену у Вердені. І дізналася про її найближчих бойових подруг. Та хотілося б розшукати і інших. Адже про них ще так мало відомо.

Валентина ГАЛАГАН,
кандидат історичних наук.

ВІД РЕДАКЦІЇ: одну з таких адрес підказала наша пошта. Надійшла розповідь журналіста Марка ЕВЕНТОВА про партизанку з «Батьківщини» — Віру Зав'ялову.

На світанку в горах, на базі партизанського загону «Батьківщина» з'явився зв'язковий. Квапливо, від хвилювання плутаючи французькі й російські слова, повідомив:

— Радіо «макі» передало: гітлерівці капітулювали! Одержано наказ — усім загонам Опору вийти з підпілля. Призначено пункти збору...

Першою прийшла до тям Маша Андріївська. Радісно оглянула подруг:

— Дівчата, рідненькі! Значить, скоро додому!

* * *

Ми сидимо з Вірою Федорівною Зав'яловою, за прізвищем чоловіка — Богословською, в її квартирі у Харкові, неподалік від Держпрому.

— Коли гітлерівці захопили наше маленьке місто Порхов, що в Ленінградській області, — згадує вона, — я встигла тільки дев'ять класів закінчити.

Поблизу од міста фашисти розташували пересильний табір військовополонених. При ньому організували майстерню по лагодженню одягу. Я змушена була працювати там. Певна річ, бачила, в яких жаклих умовах тримали в таборі полонених. Разом з іншими намагалася, як могла, полегшити їхнє становище. Ми передавали зібрану в надійних людей їжу. Часом моя мама — вона працювала медсестрою в лікарні — допомагала дістати трохи ліків.

Невдовзі я подружилася із зв'язковою партизанського загону Марусею (досі не знаю її прізвища). Вона переправляла в ліс народним месником продукти, ліки, відомості, зібрані підпільниками, які діяли у місті. А від партизанів приносила листівки, які дівчата вночі потай розклеювали на вулицях.

Якось начальницький майстерні, цибатий німецький лейтенант, що завжди ходив з дубцем, забіг у майстерню і вдарив дубцем Зав'ялову по обличчю.

— Партизанен! — процідив крізь зуби солдатам, які супроводжували його. — Заарештувати!

У тюрмі, під час допиту, Віра дізналася, що подругу схопили, а в її сумці знайшли пачку листівок і гранату. Німці хапали всіх, кого хоч би раз бачили разом з Марусею.

...Серед ночі загриміли засуви на дверях камер. Страта?! Ні. Змучених тортурами й голодом, їх довго-довго везли до французького міста Тіль. Звідти погнали в гори, до табору Ерувіль. Там, поблизу залізорудної шахти, разом з багатьма іншими в'язнями — поляками, словаками, югославами — радянські жінки повинні були будувати підземний аеродром.

Працювати доводилося по дев'ятнадцять годин на добу. Люди вмирали від виснаження. За найменшу прови-

ну їх розстрілювали. Але й нелюдські страждання не зломали волю до боротьби. В'язні Ерувіль створили свій підпільний комітет.

На шахті, куди ганяли їх на роботу, працювало й кілька вільнонаймалих. Уважно придивлялись до них члени підпільного комітету. Одного разу Надія Лисовець — її, партизанську зв'язкову, фашисти схопили у Мінську — запитала француза-механіка Маньє:

— Невже у Франції народ примирився з окупацією?

Француз промовчав. А за кілька днів, коли наглядач одійшов убик, неголосно сказав Надії:

— Є у Франції партизани. Ми їх називаємо «макі»... На, прочитай! — І непомітно дав складений у кілька разів аркуш паперу.

Це був квітневий номер газети «Советский патриот». Потім, через багато років, ми дізналися, що видавав газету військово-політичний штаб по керівництву діями радянських партизанів на сході Франції. Газету потай передавали з барака в барак. З хвилюванням читали ув'язнені про те, що радянські люди тікають з фашистських таборів і активно включаються у партизанську боротьбу. Готувалися й самі до втечі.

На допомогу прийшли французькі патріоти, що працювали у таборі. Це вони здійснювали зв'язок між в'язнями і партизанами. Пізно ввечері 8 травня в'язні поодинокі і невеликими групами почали тікати у ліс. Там на них уже чекали провідники, виділені місцевими підпільними організаціями Опору. За коротку весняну ніч було подолано 36 кілометрів. Люди не йшли, а бігли. Але пробитись у «Сталінград», один з восьми радянських партизанських загонів, що вже діяли на території східної Франції, їм не вдалося: карателі блокували його.

Тому провідники-французи повели втікачок до своїх. Бійці загону «Ліберасьйон» зустріли радянських дівчат, як сестер. Вирішили розподілити їх по надійних сім'ях у найближчих населених пунктах — щоб набралися сил, дочекалися перемоги над фашистами.

Та як же вони здивувалися, коли вранці почувли від Надії Лисовець: — Дайте нам кілька гвинтівків та автоматів. Позичте — ми скоро повернемо. В нас буде свій загін — жіночий. 37 жінок, що втекли з неволі — виснажених голодом, хворобами, катуванням, узяли в руки зброю, щоб наблизити перемогу. Кожна операція вимагала від них неймовірного напруження, дивовижної стійкості, винахідливості. Адже партизанили не в рідних краях, на чужині.

Їхня бойова група влаштувала засідки на дорогах під Вердемом, знищувала фашистські гарнізони в населених пунктах. В одному з боїв вдалося розгромити колону німецьких автомашин з пальним і продовольством. Розвідниці Аня Михайло-

ва, Лариса Сомчинська, Рая Рилова вели спостереження за поєдиними дорогами й залізницями, за пересуванням гітлерівських військ. Дані, які вони збирали, допомагали чітко готувати бойові операції іншим радянським партизанським загонам, що воювали в цих місцях.

Зав'ялову включили в санітарне відділення. Лікували поранених і хворих радянських партизанів із загонів, що діяли поблизу. В складних випадках розміщували наших бійців на квартирах французьких патріотів у навколишніх селах.

Коли територію Франції було визволено від фашистських загартників, командирам загону «Батьківщина» Надії Йосипівні Лисовець і Розалії Семеновій-Фрідзон було присвоєно звання лейтенантів французької армії.

* * *

Як склалася подальша доля моєї співбесідниці та її подруг?

Після закінчення війни Зав'ялова нікого з рідних вдома не застала. Батько загинув, мати під час окупації померла. Що було робити дівчині? Якось прочитала оголошення про набір учнів до гірничого технікуму в Ровенках Ворошиловградської області. Поїхала туди, потім вступила до гірничого інституту в Москві. Одержала спеціальність інженера-технолога по збагаченню руди...

У різних містах живуть бійці загону «Батьківщина». Надія Йосипівна Лисовець — у Мінську, вона заслужений будівельник ВРСР, кавалер ордена «Знак Пошани».

— Там же, у Мінську, — і Маша Андріївська, вона довгий час була медсестрою в дитячій лікарні, Надя Дерех, Ніна Корякіна. Часто одержую листи з Ленінграда. Там Аня Михайлова, Клава Чернова, Сося Романова.

Якось прийшов лист із Москви. Від директора обласного театру драми — там вирішили поставити п'єсу «В лісі під Вердемом» — про бойові діла загону «Батьківщина». Керівники театру запрошували Віру Федорівну на прем'єру. Таке саме запрошення одержали її бойові подруги.

Але Зав'ялова прийхати в Москву тоді не змогла — ще не зовсім одужала після операції. Про те, як пройшла прем'єра, їй розповіла в листі Аня Михайлова. Глядачі захоплено аплодували, коли дізналися, що в залі присутні колишні бійці «Батьківщини».

Я дивлюся на фото й документи, які покляла переді мною Віра Федорівна. І думаю про її відважних бойових подруг. Власне, про всіх наших радянських жінок. Які у них невтомні, вмілі руки, які гарячі, люблячі серця... Як дорожать вони усім, що дала їм Радянська влада. І як вміють захищати ці здобутки, боротися за них. Боротися і перемагати.

ЦЕ БУЛО У ФРАНЦІЇ

Мал. Е. ЖАФАРОВА.

СИЛА ЛЮБОВІ

Іван ГАЙДА

Війна поріднила мене з Петром на віки вічні. Авжеж! Прошли ми з ним пів-Європи. Не загадували наперед, але увияти своє життя порізно не могли. Та ось прийшла довгождана перемога, і потягнуло кожного з нас до батьківської оселі. Проягли між нами тисячі кілометрів. Обзавелися сім'ями, впряглися в хліборобський віз серцем і душею. Проте один одного не забували. А якось я знявся й поїхав до Петра. Давно він запрошував провідати його, та все не міг викроїти часу — то сімба, то жнива, то ще якась робота підоспіє, отак день при дні в турботах, як не своїх, то громадських. «То доки вже відкладати!» — сказав собі одного разу. Кинув усе, сів на автобус, з автобуса — на літак, з літака знову на автобус — не минуло й доби, а я вже в Петровім селі. Іду вулицею, поглядаю на будинки, шукаю двір свого побратима. Аж ось і він. Хата трьома великими вікнами дивиться на вулицю. За невисоким парканчиком трояндові кущі, а між ними — русава засмагла дівчина з сапкою, розпушує землю. На тій дівчині блакитне платтячко в біленький горошок.

— Тут живе Петро Вернидуб?
— Тут, — підвела голову дівчина, пильно подивилась на мене, — а ви, бува, не Григорій Іванович Зоуля?
— Зоуля, — кажу, а сам очей не відірву від неї, не їму віри тому, що бачу. Дівчина підійшла до хвіртки:
— Заходьте, — припрошує, а я стою незрушно, дивуюся — і сонцесяйне личко, і веселі карі оченята, і трішки задерикуватий, симпатичний носик — усім так схожа на Наталю — сестру з нашого медсанбату. Та де ж їй взятись!
Розворушила дівчина солдатську душу...

Рота втретє піднялася в атаку і знову відповзала під шквальним вогнем на свій рубіж. Петро слідом за мною зсунувся в окоп, вставив в автомат новий диск, з несамовитою люттю послав кілька черг у посічений кулями та осколками сосняк, в якому зарились у землю фашисти. Аж раптом дівчина-санітарка сіпнула його за рукав гімнастерки.

— Не стріляй, я вмить! — гукнула. Не встигли ми опам'ятатись, як вона вихопилася з окопу і хутко поповзла під кулями — за кілька метрів попереду ледь ворухився солдат.

Вцепившись руками в бруствер, Петро закричав щосили:

— Назад! Наза-а-ад!
Дівчина повзла й повзла. Вистрибнув Петро з окопу, пригнувшись, кількома відчайдушними стрибками наздогнав її і впав поруч, прикривши голову дівчини своєю широченною долонею, мовби вона у нього крицева:

— Шалена, куди ж ти? Уб'ють!
— Я — живуча, — відповіла і поповзла.

Прикриваючи Петра з дівчиною, я стріляв короткими чергами по сосняку. Справа і зліва від мене шалено стрекотіли автомати. Та ось звідкілясь долинуло:

— Тан-ки! Наші танки!
— Як звати? — похапцем запитав Петро дівчину.
— Наталю, — почув у відповідь.

— Я — Петро, Петро, чуєш? Запам'ятай! — підхопився і побіг у бій, що вирував на новім рубежі.

Надвечір усе вшухло. Зайнявши оборону на околиці визволеного містечка, ми збиралися з силами, готувалися до нового наступу — наповнювали автоматні диски патронами, запасалися гранатами, чистили зброю, а в самих очі злипалися від втоми:

— Подрімати б оце годину — дві, — кажу Петрові, а у відповідь:
— Як ти гадаєш, жива вона?
— Хто? — намагаюсь згадати, про кого мова.

— Ота дівчина, Наталю. Забув, чи що?

— Так-так, хоробре дівчисько.
— Вона ще й красива, — впівголоса, як про велику таємницю, каже мені Петро. — Знайти б оце її...

Неподалік гримнув вибух, за ним — другий, третій, потім ще та ще. Припали ми до землі, причаїлися, приготувалися зустріти контратаку. Та ось скінчився арналіт, і Петро знову:

— Вона, мабуть, з нашого санбату.
— Мабуть, — відповідаю йому, — ти поглянь он туди, — показав перед себе. Неподалік уже виднілись каски, то повзи фашисти. Знову заговорили наші кулемети, автомати, дружно озвались міномети та гармати і вже не замовкали до густої темряви.

Вночі Петро зник, і тривога за нього не полишала мене до ранку. Аж раптом він з'явився.

— Немає її в нашому санбаті, — сказав сумно.

Я хотів вилаяти його, та він нічого не помітив, увесь був у полоні думок про Наталю.

Нас перевели у роту розвідників. Одного разу, повертаючись з нічного рейду, ми натрапили в лісі на польовий госпіталь. Біля санітарного намету, накинувши на плечі шинель, сидячи дрімала дівчина, сохли бинти на мотузці, натягнутій між деревами, з наметів долинав стогін. Забачивши дівчину, Петро кинувся до неї, присів, подивився в обличчя:

— А тебе Наталюю звати, — сказав радо.

— Петро! — скрикнула дівчина.
— Я...

Дівчина вірить і не вірить. А сама аж світлієся.

— Ми в одному полку тепер, — говорив Петро, — а оце з Грицьком у взводі розвідників. Ти пам'ятаєш його?

— Ні, тільки тебе запам'ятала... — боязко торкається дівчина давно не стриженої солдатської чуприни і крадькома ловить погляд Петрових лагідних очей. А долиною лунко розкочуються вибухи, здригається повітря від пострілів гаубиць. Звіддалік, із зеленої верхівки гори, чути: та-та-та-та...

— Наш «максим» з фрїцами говорить, — сказала Наталю.

Раптом загуло, задвигтіло небо — між гіллям сосен промайнули крила з червоними зірками.

— Наші, — зітхнула дівчина, — ІЛі пішли...

Трійка за трійкою летіли до переднього краю наші літаки, і з того, як наростає гуркіт гармат, ми здогадувалися — неподалік розгорався бій. Незабаром до госпіталю підійшла машина з пораненими. Дівчина хутко підвелась, Петро хотів поцілувати — відсахнулась, гукнула:

— Хай щастить вам! — і побігла до машини.

Госпіталь пересувався за фронтом, та не було такого дня, щоб Петро, маючи вільну хвилину після нічних наших рейдів, не розшукав Наталю. А Першого травня він добув у старшини плитку шоколаду, і ми подалися до його коханої. Всього на одну годину відпустив капітан на побачення. Фашисти всю передсвяткову ніч із самого ранку оскандженіло обстрілювали наші позиції. Атаку за атакою відбивали бійці на передовій. Раз по раз наші грізні «катюші» посилали ворогу «першотравневі подарунки», бомбили й обстрілювали ворожі тили винищувачі, штурмовики. Аж у другій половині дня почав стихати бій, та у госпіталі роботи не поменшало. Тяжкопоранених евакуювали в тил. Не вистачало місця в наметах, лежали вони під соснами на брезенті, плащ-палатках. Під відкритим небом промивали їм рани, робили перев'язки, накладали шини. Петро враз відшукав Наталю. Вона допомогла лікареві перебинтовувати танкіста. Закінчивши, Наталю благально подивилась на літню жінку-лікаря.

— Відпочинь, відпочинь, — сказала та. Ми підбігли до дівчини, поздоровили її з святом, а вона втомлено посміхалась і говорила:

— Мені б тільки одну хвилину заснути, — опустила повіки, схилила голову на Петрове плече. В його обіймах посиділа хвилину-другу, потім скопилася: — Ідіть он туди, — показала на великий намет, — я зараз, — сказала і вже ніби й не вона шойно просилася спати, прудко побігла.

Обминаючи поранених, ми пішли, куди наказала Наталю, посідали на колоди, що правили за стільці, біля широченного пенька, обережно поклали на нього автомати.

— Браточки! — підійшов солдат із забинтованими руками, — зробіть цигарку, тут ось усе, — підставив кишеню своїх напівгаліфе у свіжих плямах крові.

Петро дістав зім'яту пачку махорки, аркушик газети, зробив самокрутку, запалив. Солдат узяв її губами, кілька разів жадбно, з насолодою затягнувся. Раптом на його обличчі сяйнула посмішка:

— Ти диви, — протягнув він радісно.

Ми оглянулися і, мов по команді, схопилися з місць — до нас повагом, невиміло ступаючи в біленьких туфельках, йшла дівчина в розкльошеній темносиній спідниці, в білесенькій кофтиночці. Йшла засоромлено щаслива.

— Наталю! Та це ж Наталю, — не вірячи своїм очам, гукнув Петро. А вона, тамуючи хвилювання, несміливо всміхалась. Поранені, побачивши дівчину в цивільному одязі, мовчки потягнулись до неї. Їхні змарнілі, похмурі обличчя засіяли радістю, ніби дівчина принесла щасливу звістку від матері, від сестри, від коханої. До неї простягли огрубілі, за-

шкарублі руки, щоб хоч доторкнутись до її пальців, привітати з святом, ніби те свято вона ось тільки принесла і щедро роздає всім.

Провела нас Наталю за кілька метрів від госпіталю. Я потиснув їй руку і пішов. Петро вхопив дівчину на руки, обислав поцілунками очі та став крутитися з нею, пригортаючись, милуючись. Вона міцно обхопила його шию руками, прихилила голову до грудей.

Повертались з бойового завдання вранці. Попереду тягнув ногу за ногою полонений. У Петра до плеча розірваній рукав, закривавлена гімнастерка. Рука вище ліктя туго перетягнута бинтом. За плечима автомат з диском, пробитим розривною кулею. Ішов утомлено, раз по раз облизував сухі, почорнілі від спраги губи, а на носилках, зроблених з палиць і плащ-палатки, тихо стогнав капітан. Його поранено в груди. Йшли тилом свого переднього краю. Я, зі своїм і капітановим автоматом, підганяв полоненого, не спускав очей з Петра. Надто кволий був він, блідий з лиця й ніби збайдужлий до всього. А травень своє робить. До сходу сонця підняв у небо жайворонів, дзвенять вони піснями над землею, обпаленою війною: між вирвами, глибокими колями, прокладеними танками, бронетранспортерами, буяє трава, на схід, до сонця двяляться блакитні, оранжеві, червоні квіти; пахне свіжістю, ранковою росюю.

Скоро зустріли нас автоматники. Полоненого забрали, а мені доручили відправити в госпіталь капітана і Петра. Майбутня зустріч з Наталюю збадьорила мого друга.

Обминаючи повалені сосни, машина зупинилася.

— Приїхали, — сказав нам солдат-шофер, хутко вискочивши з кабінки. Зійшли ми з машини й ніяк не второпалимо, куди нас привезли: всіди величезні вирви, потрошені дерева. Солдати згортають намети, вантажать на машини госпітальне майно.

— Бомбили нас вночі, — скорботно сказала нам посивіла жінка з поганами майора медичної служби.

— Де Наталю? — з недобрим передчуттям запитав Петро. Жінка тяжко зітхнула і показала головою на свіжу могилу:

— Там і вона, — мовила тихо.

Живуча солдатська пам'ять. Все, що дороге солдату, дбайливо зберігає вона, не дає йому злякнутися, заіржавіти. Стою біля Петрового двору і з подивом запитую:

— Звати тебе як, дівчино?
— Наталю, — ніяковіючи, усміхається. — Чого ви так дивитесь на мене?

— Здається, вже бачив колись тебе, — виправдовуюсь.

— Може, й бачили, — погоджується дівчина. — Та ходіть же до хати. Батько всі оці дні ждав вас, а сьогодні поїхав у поле, за годину-дві повернеться.

— То ти донька Петра? — допитуюсь.
— Та донька ж, а хіба що?..

«Якої ж сили була та солдатська любов, що його доньці отак передалась зовнішність коханої дівчини!» — подумалося мені.

Понад десять років минуло від виходу на екрани фільму «В бій ідуть тільки «старіки», а Зоя Молчанова для мене не старіє. Я зріднилася з нею. Ця роль — точка відраховки в моєму житті. Чому? Спробую поміркувати вголос.

Я народилась після війни. Жила і живу, як і тисячі моїх ровесників, у щасливому радянському мирному світі. І дорожу ним, бо знаю, якою ціною заплачено за безхмарне небо. Знаю війну з батькових розповідей — як він, артилерист, захищав Сталінград, як посивів за одну ніч печельного бою, як гинули на його очах друзі, побратими, солдати. Ці розповіді допомогли мені — я тепер це точно знаю — знайти точку опори в своїй першій ролі в кіно, коли я знімалася у фільмі «Сади Семіраміди» («Грузія-фільм»), де грала українку, яка знайшла притулок у грузинських побратимів у ліхолітті фашистської окупації. До речі, мою першу героїню теж звали Зоя... І моя головна героїня життя — Зоя... Цікавий збіг, чи не правда?

Твори мистецтва, що відображали і відображають народний подвиг, — не тільки частина нашої героїчної історії, в них правда і про нас — нинішніх, в них найвищий моральний заряд, що дає патріотичний орієнтир ще на багато-багато років.

Мені доводиться часто зустрічатися з глядачем, багато їздити і на прем'єри фільмів, і з концертами. І не приховую — я щаслива, коли глядачі бурхливими оплесками зустрічають у концерті наш вихід з Володимиром Талашком у костюмах героїв «Стариків». Значить, хвилює ця тема, та і як же інакше! Адже в сьогоднішньому неспокойному світі звернення до минулої війни — це насамперед заклик: таке не повинно повторитися!

Не раз я думала: як багато дає мистецтву тема захисту Батьківщини, коли за неї беруться посправжньому творчі люди! Не можу не згадати тут Леоніда Федоровича Викову — мого незабутнього партнера, режисера й учителя. Зараз, коли ми святкуємо 40-річчя Великої Перемоги, не можу не думати про цього митця, у фільмах якого я відчула його біль, його любов до життя, його потребу, жагу сказати своє слово, висловити шану тим, хто виніс на своїх плечах страшний тягар минулої війни.

Після ролі Зої Молчанової я зіграла п'ятнадцять ролей. І знаєте, в чому я шукала точки опори в нових роботах? В тому, як би діяла Зоя у тих обставинах, які пропонувалися в сценаріях моїм новим героям, як би проявлявся в них її характер. Клавдія Олексівна з «Побачення» ніби все робила правильно, ніби й жила по совісті. А в серці — тривога. Саме

Заслужена артистка УРСР
Ольга МАТЕШКО в гостях у журналу «Радянська жінка»

ЗНОВУ ЩОСЬ ВІДКРИВАЮ

цей душевний неспокій привів її в рідні місця, до матері, до тих джерел, без яких — не пізнати, хто ти, звідки, задля чого живеш. Не знаю, чи вдалося мені бути переконливою на екрані, але я весь час шукала, проводила паралелі між нею і Зоєю. Клавдія Олексівна колись не витримала випробування буднями. Зоя ж мужньо переносила будні війни. Було у Зої щось таке, що захищало її від тяжких сумнівів, те, що диктувало єдино можливе й органічне для неї рішення, єдиний і органічний вибір. Вона пішла захищати Батьківщину. І віддала життя цій справі. Такі, як Зоя, — це заперечення війни, заперечення смерті. Саме існування в моїй творчій біографії Зої Молчанової підказало, чим жити далі Клавдії Олексівні, як наповнити її життя новим змістом.

Зрозуміти всю складність внутрішнього світу сучасниці і пізнати її у всій глибині нелегко. Скоплені на ходу прикмети часу не завжди хвилюють глядача.

А це так важливо, чи сприймуть мою трактовку образу, чи зачепить вона за живе, чи змусить замислитися, змінитися. Навіть коли йдеться про невеликі ролі. І особливо у фільмах про війну. Саме в них беруть початок ті моральні виміри і критерії, якими ми керуємося й нині. Мої недавні епізодичні ролі у «Володчому житті» (студія ім. О. П. Довженка), в «Подвигу Одеси» (Одеська студія) — це не просто цікаві ролі в правдивих фільмах про війну. Це дотик до святої святих для тих, хто не воював, — до народного подвигу в ім'я життя на землі, до нашого щасливого, сповненого творчостю, творенням, пошуком, мріями, добримі справами буття.

Коли після вогняного фільму одразу доводиться грати сучасницю, відчуваю якусь особливу насагу: ніби у новій ролі віріс фундамент або створена своєрідна злітна смуга. Свій професійний, громадянський обов'язок я вбачаю в тому, щоб у будь-якій ролі, у фільмі на будь-яку тему відвести людину від усього нищого, негідного, зміцнити в ній почуття обов'язку, вселити впевненість, допомогти відчути радість і гордість за її істинне призначення на землі.

Правдивою (а цій правді мене навчили фільми про війну) поведінкою на екрані актор повинен, зобов'язаний переконати глядачів у тому, що треба захищати, відстоювати, а що ненавидіти, проти чого необхідно боротися. Глядачі, порівнюючи себе з нашими героями, зв'язують свої вчинки і порівняння з ними, оцінюють себе, своє оточення за моральною шкалою цінностей, запропонованою з екрана. І тому актору потрібні саме сьогоднішні відкриття, сьогоднішні емоційні потрясіння — його власні спостереження і думки.

Не знаю ще, чи буду зайнята у фільмі «Звинувачується весілля», роботу над яким починав режисер К. Ершов, якого вже немає серед нас. Я знімалася у цього чудового режисера і дивовижної інтелігентності людини в його фільмі «Жінки жартують серйозно». І дуже хотілося б ще раз поговорити з екрана з глядачем про те, що так хвилювало К. Ершова, що хвилює мене і, думаю, не може не хвилювати кожного. Про зіткнення людини з самою собою. Мабуть, я не відкрию нічого нового, коли скажу, що справжній рівень життя суспільства — це рівень духовності. І знову мені хочеться згадати шанобливо і вдячно наших фронтників, які у важкій борні з самим еством бездуховності, яким є фашизм, відстояли істинно людське — духовність.

Густо пошрамована протитанковими равами і траншеями, нещадно бита вибухівкою, металом і вогнем, земля загоїла свої рани. Найперше зникли сліди війни на довколишніх полях — для життя передусім потрібен був хліб. Довше трималися вони в лісах — серед тиші, яку порушували хіба що різномовне птаство та дзвінкоголосі піонери, але й сюди, під Пущу-Водицю, кілька років тому прийшла будівельна техніка. Споруджено високий і світлий, як весняний день, будинок — госпіталь інвалідів Великої Вітчизняної війни.

Цей, найновіший, один із багатьох, постав зі всенародної вдячності тим, хто зборознив сто смертей на довгій дорозі до Перемоги, з турботи суспільства про тих, на чьому тілі війна залишила сліди невиліковні, постав з нашого прагнення полегшити їхні страждання, з нашої потреби бачити, чути, відчувати їх серед нас. Зв'язок часів тримається не лише на хлібі — потрібна і пам'ять, і доуклінна вдячність тим, хто врятував землю і наступні покоління від небуття.

У нас, — розповідає начальник Київського госпіталю № 2 Олег Вацлавович Маліченко, — одночасно лікуються 500 чоловік. Умови хороші. В усіх відділеннях — новітня апаратура. Значну допомогу у вирішенні сили-силенної питань надають нам шефи — робітники та інженери об'єднання «Хімволокно». Кращі фахівці науково-дослідних медичних закладів столиці охоче консультують наших пацієнтів.

— Працювати, отже, порівняно легко?

— Ні, важко. Важче, принаймні, ніж у звичайній лікарні.

Такою була відповідь ще кількох лікарів — і молодих, і літніх. Що ж, їх можна зрозуміти: так непросто погамувати, впокорити жорстокий біль, який здолати недугу, коріння яких у тих чорних літах, коли, можливо, тебе й на світі не було. Секретар комсомольської організації госпіталю Леонід Михайлович Дудар повідомив:

— Переважна більшість лікарів і медсестер — молоді. 119 з них — комсомольського віку.

Вони прийшли сюди, знаючи про війну тільки з підручників і кінофільмів. Знали напам'ять дати найбільших операцій, пам'ятали прізвиська легендарних героїв Великої Вітчизняної. Але цього виявилось замало. Потрібно було побачити війну в людських долях, в безмірі страждань і тих миттєвостей, з яких складався подвиг. Без готовності проїнятися чужим болем, без уміння вислухати й розрадити, підтримати дух і волю вони не змогли б протриматися тут і тижня. Дехто й не витримав... А залишилися ті, хто вже не уявляє себе деінде. Почуття обов'язку? Так, але й відчули в собі таку потребу — вислуховувати скупі, стримані розповіді про те, як здобувалася Перемога, запам'ятовувати прізвиська і

бої, без яких пам'ять наступних поколінь була б, напевно, біднішою. Не щодня, звичайно, випадають такі хвилини, коли можна спокійно поговорити, та й не всі хворі, скалічені на війні, люблять її згадувати. Декому з них лікарі категорично забороняють хвилюватися, та хіба владен хтось над своєю пам'яттю?

— Я тільки на хвилинку, Олю. Посиджу тихесенько і піду, добре?

Ольга Олександрівна Конова відірвала втомлений погляд від паперів, побачила на порозі невисокого сухорлявого чоловіка — знала про цього мовчуну тільки те, що записують в історію хвороби.

— Щось турбує?

— Та хай йому грець, отим болячкам. Скоро взагалі спати розучусь.

Слово за словом, і колишній майор Степаненко розповів про свою найтяжчу битву — Курську. Розповів те, що бачив і пережив сам, що й уваяти не могла ні Ольга, ні її подруги, коли збирали в тих місцях проліски.

Так, Ольга Конова приїхала на Україну з Курщини. Там вчилася в медінституті, а закінчувала навчання вже в Києві. Про медицину мріяла з дитинства, хоч у сім'ї не було жодного лікаря (мама — бухгалтер, батько — робітник). У госпіталь інвалідів також попросилася при розподілі сама. Знала, що буде нелегко, але спочатку все ж розгубилася. Вірила у свої інститутські знання, вечорами підчитувала нові дослідження, хотіла себе справжнім лікарем почувати, а пацієнти їй все «дою» чи «внуцю»... Одного разу навіть образилася мало не до сліз — це тоді, коли один хворий попросив «онуку» замінити препарат іншим, «кращим». Добре, що викликаний консультант захистив — вдалося таки переконати пацієнта, що курс лікування молодий гастроентеролог призначила правильний. Але, мабуть, не це заступництво фахівця сприяло зростанню її авторитету серед хворих. Більше, либонь, важило те, що вона, врешті, збагнула: «їхні» хворі — особливі, й потребують вони особливої чуйності. Щонайбільшої. І, головне, тактовної, без тої жалісливості, яка могла б їх, скалічених, образити. Зрозуміла, що запропонований ними «домашній» тон варто підтримувати, і за «внуцю» вже не сердилася: їх гріла можливість називати когось саме так, а її це слово зобов'язувало. Теплою хвилею огортало згодом від цього звертання в численних листах та поздоровленнях, які писали їй пацієнти з нагоди свята чи «просто так», з такою зрозумілого бажання повідомити, що вони «живі й майже здорові», що вдячні їй і досі.

Такі листи надходили на адресу багатьох лікарів і сестричок. Подяками рясніють і грубесні книги відгуків.

«Як це важливо, що під час лікування тебе оточують чуйні, турботливі люди. Я не перестаю дивуватися великому терпінню і тактовності персоналу до

нас, часом несправедливих і примхливих».

Такий запис у книзі відгуків зробила ветеран війни і праці, кавалер орденів Червоного Прапора і Трудового Червоного Прапора Т. П. Захаренко й висловила загальну думку багатьох. Вони знають, що інколи бувають нетерплячими, що з ними важко, що має рацію, наприклад, Людмила Георгіївна Гуміліна, нагадуючи:

— Ну, що ти, браток? Потерпи, ти ж герой, Корсунську, вважай, завдяки тобі виграли...

Мимоволі посміхнеться колишній гвардії рядовий, вже наче і біль ущух, і зрозуміло, чому лікар призначив огляд на післяобідню годину, а не раніше. З кимось іншим, може, сперечатися б, а з Гуміліною якось незручно: сама фронтовичка, Сталінград пройшла, знає, отже, що каже й робить. Про її бойовий шлях, до речі, вже розповідалося у нашому журналі. Авторитет завідувачі неврологічним відділенням № 1 незаперечний, поважають її всі. А вона хоче, щоб такою ж повагою хворі пройнялися до її колеги — вчорашніх випускників медінституту та зовсім юних сестричок. Пильно придивляється до кожного новачка, який вливається до їхнього колективу: чи вистачить у нього сили духу? Чи відчує себе на передовій? Чи зможе через щоденну роботу по-новому побачити своє місце у нашому тривожному світі? Щиро радіє, коли не доводиться розчаровуватися:

— Світланку, вважайте, нам саме небо послало!

Та ні, звичайно, не небо. В госпіталь інвалідів Світлана Осипенко прийшла, сказати б, добровольцем. Пояснює:

— Мій дідусь не повернувся з війни. Пропав безвісти. Пам'ятаю, як часто плакала над тим повідомленням бабуся. Згадую, і знову серце щемить. Заходжу, бува, в палату й ловлю себе на думці, що тим чи тим хворим міг бути мій дідусь. Як доглядали б його, навіть безпомічного, моя бабуся й мама! Вачу його молодим — як на тій єдиній фотографії, що вціліла. Іноді, здається, чую і голос. Це — коли слухаю когось із фронтників.

Так, Світлані та її ровесникам потрібні ці спогади й сповіді. Слухаючи їх, вони запитують себе: а чи зміogli б ось так і ми? Герої Вреста і Сталінграда, учасники форсування Дніпра і штурму Берліна впевнені: зміogli б! І ця переконаність, ця чуйність молодих сердець допомагає їм жити, відчувати себе вкрай потрібними поколінням сучасним і майбутнім.

...Зникають страшні сліди війни на землі — залишається пам'ять. Вона триває. Вона не маліє з часом. Сьогодні вона більша на сорок весен.

Сторінку до рукописної книги підготувала
Оксана МЕЛЬНИЧЕНКО.

Автограф миру • Автограф миру • Автограф миру •

Автограф миру •

Нерідко можна почути: діти нашого динамічного, кібернетичного, атомного віку відрізняються за своїм розвитком від ровесників довоєнного чи післявоєнного періоду. Справді, наші діти напрочуд ерудовані, вони багато бачать, чують, читають, сприймають і вміють. Робота з ними вимагає високої кваліфікації від учителів, батькам теж не так просто відповісти на численні «чому» своїх акселерованих дочок та синів.

І це чудово, бо виростуть всебічно освічені люди, стануть висококваліфікованими спеціалістами, а саме таких потребує сьогодні і ще більшою мірою потребуватиме завтра суспільство розвинутого соціалізму.

Та все ж діти завжди залишаються дітьми. Вони люблять гратися, читати цікаві книжки, гуляти з мамою й татом. Люблять у своїх щоденниках «п'ятірки» і дуже не люблять «двійок». Вони люблять, щоб їх любили...

Запитайте у будь-кого із хлоп'ят, на кого хотіли б бути схожими у майбутньому, і почуєте у відповідь: на дідуся, героя війни. На татка — будівельника, тракториста, інженера. На старшого брата — офіцера, чий військовий кашкет вже й зараз до лиця. А поки що вони сонячно посміхаються на зустріч кожному дню свого життя. А посмішка дитини — автограф миру.

Фото В. БОНДАРЕНКА, Ю. ВЕНГЕРЕША, В. ОЧЕРЕТНОГО, Г. ФЕДОРЦЯ.

НА ВАХТІ ПАМ'ЯТІ — колишня кулеметниця, командир взводу морських піхотинців Бєвєдкїя Миколїївна ЗАВАЛІЙ. Це їй ви бачите на фото Володимиря ОЧЕРЕТНОГО.

У прикордонному дозорі, коли йдеш самим краєм рідної землі, охоплює тебе ні з чим незрівнянне відчуття: кудись далеко відсувається все дрібне, буденне, і майже фізично відчуваєш, як лягає на твої плечі відповідальність за мир і спокій на безкрайніх просторах Вітчизни. А думки — про рідний дім, про матір.

Скільки в народі пісень складено про матір, скільки дум і легенд присвячено їй! Батьківщину нашу ми називаємо також Матір'ю.

Перше слово, яке ми навчасьомсь вимовляти, — це її ім'я, найсвітліше й найвеличніше — мама. Святе, дороге серцю кожного з нас слово..

Яка велика й предковична наша вдячність жінці-матері, її чуйному серцю, ласкавим і добрим рукам! У лиху годину матері брали на себе ще й чоловічі турботи. Згадаємо грізні сорокові. На тендітні жіночі плечі лягли такі нещастя, такі тягарі, що й досі дивуємось, як можна було все це витримати. Орали, сіяли, кували метал, водили поїзди. А багато жінок і дівчат одягнули шинелі, взяли в руки зброю. Золотом вписані в історію Великої Вітчизняної іменна снайпера Людмили Павличенко, льотчиці Марини Раскової, підпільниці Лялі Убийвовк і ще багатьох і багатьох дочок Вітчизни. Добрі руки тамували біль поранених бійців, мужня поведінка жінок у бою перетворювала на крицю серця фронтовиків. Зціпивши зуби, ховали матері похоронки і йшли в цехи. І працювали, працювали, наближаючи День Перемоги. А коли він настав, взялися за нову роботу. Не вистачало чоловіків, і жінки брали в руки пилку й молоток, підіймали з попелищ міста й села, очолювали колгоспи й заводи. А була ж іще одна величезна турбота: без батьків росли діти. І треба було виховати їх, зігріти сі-

Слово до найрідніших

мейним теплом і за себе, й за батька, що не повернувся з поля бою.

Ви все витримали, все подолали. Ми низенько, до самої землі, вклоняємось вам за це.

Для нас, військових людей, які несуть службу на кордоні, особливо потрібні ваші тепло й ласка. Вашою любов'ю, турботою, уважністю згладжуються труднощі солдатського життя. Ваше лагідне слово й материнська ніжність вливають нові й нові сили в наші серця. Ми знаємо, що найбільша цінність для вас — мир, щастя, усмішки дітей. І тому обіцяємо: не шкодуватимемо сил, енергії в ратному труді, будемо оберігати спокій нашої великої Вітчизни, як зіницю ока.

Признатися по щирості, не надто часто пишемо ми листи нашим матерям. На кордоні — служба відповідальна й тривожна. А матері чекають од нас звісток. Тому ми й вирішили напередодні Дня прикордонника написати вам колективного листа.

З Батьківщиною в серці, з материнським напуттям ми йдемо в прикордонні дозори. Хтось із письменників сказав, що кордон — це спочатку безмежна любов, а вже потім мужня й сувора служба: охорона того, що любиш. Знайте ж завжди, наші дорогі матері, що ми й далі будемо надійно охороняти священні кордони любимої Батьківщини, вашу мирну працю й спокій!

За дорученням колективу прикордонної застави імені Героя Радянського Союзу Олексія ЛОПАТІНА: майор Іван ЩЕБЛИКІН, сержант Олександр ШЕВКУНОВ, рядові Михайло ГНАТИШИН, Іван ТОРКАЄНКО, Анатолій ТЕРЕЩЕНКО.

Фото Г. КРАВЦЯ.

ОБІД БІЛЯ ВОГНИЩА

Звичайно, якщо є автомашина, чисту воду можна взяти з дому у призначених для цього каністрах. Піший турист хіба що запасеться однією флягою питної води, сподіваючись поставити намет біля річки чи озера. Щоправда, воду з цих джерел доведеться обов'язково кип'ятити.

Під час одноденного походу можна обійтися бутербродами, консервами. Та при цьому ми втрачаємо половину задоволення від походу. Во що може бути смачніше за обід, приготовлений на відкритому вогнищі! Для цього знадобляться тренога, казанок, довгі шампури, а також відро, в якому тримаємо кип'ячену воду для миття зелені, овочів, посуду. У воду можна додати 2—3 кристалики марганцівки або кілька краплин йоду. Вони знешкоджують мікробів.

Після прогулянки в лісі апетит у всіх чудовий. Час братися до приготування їжі.

Обираємо місце для вогнища. Що тут треба знати? У радіусі 4—7 метрів не повинно бути дерев, чагарників, а також наметів. Ні в якому разі не можна розпалювати багаття на торфовищі. Добре, якщо є місце, де колись уже розпалювали вогнище, інакше доведеться спеціально розчищати площинку.

Діти в цей час збирають сухе гілля. Спочатку розпалюємо сухі гілочки, хвою, березову кору, потім підкладаємо товщі полінця. Якщо вогні гільки не горять, у багаття кидають жменю солі. У негоду в порожню бляшанку кладуть просочений жиром папір і підпалюють його, тоді багаття швидко розгориться.

Отже, багаття горить. На тренозі висить казанок з водою. Що будемо варити? Пшоняну юшку чи зелений борщ? Серед продуктів, які взяли з собою, є сало, пшоно, консерви, картопля, варені яйця, сметана або майонез, вершкове масло, а також хліб, сіль, цукор.

Під час приготування юшки, борщу, салату не обійтися без цибулі. А в лі-

Поки хтось чистить картоплю, інший з дітьми рушає до лісу: за дикою цибулею, молодою кропивою, шавлем. Звичайно, дорослий повинен добре знати їстівні рослини, щоб часом не потрапило в їжу отруйне зілля. Іноді саме у травні молоді сосняки дарують уважним грибникам міцні маслючки з коричневими блискучими голівками.

Що ж до зелених дарунків, то тут вибір необмежений. Ось ви виходите на галявину і мимоволі заплещете очі, наче яскраве сонячне проміння засліпило. То квітне кульбаба золотоока. З молодого листа кульбаби, приправленого майонезом, сметаною чи олією, оптом та сіллю, виходить смачний салат.

У такий салат можна додати листочки глухої кропиви білої, шавлю, грициків. Навіть свіже молоде коріння петрових батогів або козельців, очищене від шкірки, кладуть у салат.

Звичайно, все це зілля слід старанно промити, а листя кульбаби залишити на півгодини у солоній воді, щоб зменшити гіркоту.

Чим більше складових у салаті, тим він виходить смачнішим. Смільно додаємо до нього посичене яйце, дрібно порізану варену картоплю, моркву, зелений горошок.

Готують салат і з листя кропиви. До нього теж додають шавель, листя подорожника, зелену цибулю. Все це подрібнюють, перемішують з посиченими вареними яйцями, поливають олією або сметаною. Вишуканий салат можна приготувати з яглиці звичайної, що найчастіше росте у дубових лісах. Нижні молоді листки, черешки, паростки й стебла містять велику кількість вітаміну С.

Одне слово, салат уже готовий. А в казані вариться з півкілограма м'яса з кісткою. Якщо вирішили приготувати пісний зелений борщ без м'яса, то час кидати картоплю. На чотири порції досить 3—4 картоплин. Коли вона буде готовою, туди ж кидають помите і посичене листя шавлю, кропиви, борщівника звичайного.

Кажуть, що за поживністю листя кропиви не поступається перед зеленим горошком, квасолею, бобами. Молоді пагони, стебла й листя — цінна й чудова присмака до зеленого борщу.

Під час приготування юшки, борщу, салату не обійтися без цибулі. А в лі-

сах України росте понад 40 видів їстівної цибулі. Це й зірочки жовті, й цибуля гранчаста, й багато-багато інших. Їстівні й дрібні цибулинки, й листки.

Якщо вирішили приготувати юшку з пшоном, то зважте, що варити доведеться хвилин 40—60, у казан з киплячою водою (2 л) спочатку кидаємо промите пшоно (склянку), десь через півгодини — картоплю (2 шт.), а потім уже — різне зілля. Наприкінці заправимо салом або вкинемо м'ясні консерви.

Приготовлені на багатті юшка чи борщ не лише надзвичайно смачні, а й поживні. Як правило, порції салату та миски гарячого борщу, заправленого посиченим яйцем та сметаною, буває досить, щоб людина наїлася. До того ж можна зварити чай, випити кави.

На лісових вирубах, сонячних галявинах легко знайти хаменерій вузьколистий, або іван-чай. Це рослина не тільки медоносна і салатна, а й придатна для приготування напою, який за смаковими якостями не поступається напоєм з чайного листа. Використовують молоді листки та пагони, пуп'янки і корені іван-чаю.

На вечерю — улюблена страва туристів — шашлик. М'ясо для нього, баранину або свинину, готують авечора. Нарізаємо невеликими однаковими шматочками, кладемо в емальовану посудину, солимо, пересипаємо меленим чорним перцем, порізанною кільцями ріпчастою цибулею, додаємо винний оцет.

Коли від багаття залишається розжарене вугілля без полум'я, можна починати смажити шашлик. М'ясо і цибулю навізують на шампури, які тримають над розжареним вугіллям. Стежати, щоб м'ясо не пригоріло, перевертають, поливають час від часу водою.

До шашлика можна подати будь-яке їстівне пряне зілля, а також свіжі огірки, помідори.

І нарешті — печена картопля. Готувати її дуже просто. Миємо, просушуємо бульби, загортаємо у гарячий попіль багаття і через кілька хвилин — вона готова, з рум'яною хрумкою шкіркою. Додайте до неї зелену цибулю, редиску, і що може бути смачнішим!

Над нами синє небо, густо замережане зорями. Такого неба в місті ніколи не побачиш. Ліс дрімає. Багаття ледь жевріє. Час спати. Завтра — новий чудовий травневий день!

Людімила ЗУЄВА.

Вода з дідусевої криниці.

Фото З. КОВАЛЯ.

У кожній родині є дороге серцю реліквії. Знімок бійця в пілотці, фронтові трикутники, груповий портрет однокласників, що з-за шкільної парти йшли у бій, давні листи від батька чи сестри. З покоління в покоління передаються вони.

Дорога й близька всім нам історія, яка пройшла через долі рідних і близьких, через наші серця. З неї ми черпаємо справжні духовні цінності.

Тут розростається і міцніє наше коріння, набирає сили і краси наше сімейне дерево.

Мені довелося побувати в сім'ї Коваленків — Тетяни Панасівни, матері-героїні, і Олександра Яковича — керуючого відділком радгоспу «Червоної партизан» Нижньосірогозького району на Херсонщині, які народили і виховали десятиро дітей. Коли ввечері всі зібралися разом — хто прийшов з поля, з ферми, тракторної бригади, хто зі школи, дитячого садка, — одне слово, коли настала вечірня тиха година, мати принесла шкатулку, і почалася захоплююча подорож у сімейну біографію.

Ось свідчення про одруження батьків. На ньому дата — День Перемоги. На

свідцтві — герб: Серп і Молот у золоті колосся. Скріплено, освячено державою. Він ніби красномовно промовляє: створена сім'я для праці, щастя і добра. Такий же герб на свідцтвах про народження дітей. Ось шкільні табелі, дипломи, свідцтва про здобуту спеціальність — шоферів, механізаторів. Почесні грамоти — за труд. Скільки червоного кольору — життєствердного, переможного! Листи синів з Радянської Армії. Вирізки з газет, де розповідається про їх сім'ю, дітей. Телеграма з Кремлівського палацу, яка прийшла свого часу у відповідь на привітання та подяку за щасливу долю своїх дітей Тетяни Панасівни — матері-героїні на адресу XXV партійного з'їзду. Мати перебрала документи, і з кожним була пов'язана окрема розповідь. Так у дітей народжується почуття власної причетності до того, що зветься родинним багатством, честю, гордістю, що, власне, й визначає соціальну значимість сім'ї, її цінність як будівельної частинки держави.

Завжди приваблює той дім, де тепло і затишок створюють, так би мовити, рукотворні прояви уваги і поваги одне до

одного, нагадування про пам'ятну подію. Ось висить на цвяшці оберіжок — зіп'лений з глини і розфарбований чудернацький птах — символ щастя. Це подарунок сина-школярика мамі 8 Березня. Ось викладена з черепашок картина — спомин дочки-піонерки про сімейну поїздку до моря. Ось яскрава, по-дитячому намальована картина битви — «За владу Рад» — подарунок татові на день Радянської Армії.

І яким же убогим здався мені дім, де недавно довелось побувати. Господиня, така собі жвава жінка, яка пишається своєю вишуканою квартирою і вишкоченим сімейством, на доказ благополучності почала демонструвати цінності: ось низка агатів, а це брошка зі справжніми перлами, а це перстень з аметистом. Це — «стінка» «Стелонтелла», м'який куточок «Еврика». І була дуже розчарована, що її монолог ні в кого не викликав бажання підтримати розмову. Просто стало дуже ніяково. Перед нами була звичайнісінька міщанка, яка цінності визначає тільки за цінами — яка сума стоїть проти тої чи іншої речі в прейскуранті. В домі не було живого обличчя сім'ї, вірніше, воно було, тільки чимось дуже скидалося на грошову асигнацію.

Завжди милують око збережені й допильновані сімейні речі з «бабусиною скрині» — вишитий маминими руками рушник, виткана бабуся доріжка, зроблений майстерно дідусем стільчик чи полицка. Вони вписуються в інтер'єр і найсучаснішого житла, бо за ними — пам'ять серця, і вони впливають на благотворний клімат нашого дому, чисту атмосферу високої моральності, в якій проростають паростки громадянства.

Наше власне співзвуччя з суспільним у великому і малому. Бо найцінніший дар душі — бути патріотом своєї Вітчизни. Його витокі — теж у сім'ї.

Галина КОВТУН.

СІМЕЙНІ РЕЛІКВІЇ

Ох, як плине час... Як швидко плине час, особливо коли це стосується жіночого віку. А здається, чи давно це було? Відгриміли переможні залпи Великої Вітчизняної, поверталися з війни наші доблесні солдати, а серед них чимало жінок, дівчат, які зі зрозумілим почуттям полегшення міняли гімнастерки, броуки, кирзові чоботи на плаття, блузи, спідниці, туфлі.

Та плине, плине невблаганний час... Я якщо одного дня, глянувши в люстерко, ви побачите: зморшки біля очей стали помітнішими, на скронях з'явилася свина, не засмучуйтесь ні в якому разі! Бо ж оптимістичні, доброзичливі завжди мають вигляд набагато кращий, ніж невдоволені, скиглії.

Зовнішній вигляд значною мірою залежить від духовного світу жінки, її вміння захоплюватися роботою, розумного фізичного навантаження, рухливості. І, звичайно, фасону вашого вбрання. Тут необхідно зважити на те, що мода в одязі ніби фокусує в собі ті естетичні пропозиції, які підказує сучасне життя. Може, саме тому останнім часом частіше вживають вислів «сучасно вбрана жінка», ніж «модно одягнена». І через це краще ставитись до моди уважно, ніж небало. Надто захоплюватись модою теж не рекомендується, особливо якщо вам уже за...

Адже жінки цієї категорії мають сталі смаки і цілком можуть створювати певний індивідуальний стиль, що поєднує особливості зовнішності, характеру, манери поведінки. Однак простежте, будь ласка, за тим, щоб сталість смаків з часом не переросла в консерватизм, навіть якийсь страх перед новим, бо так недовго й втратити гостроту сприйняття наво-

Люстерко

СМАК, ФАНТАЗІЯ І ПЕВНІ ПРАВИЛА

лишнього. Чи варто намагатись зберегти звичне, старе, те, з чим пов'язані спогади про успіх у далекі молоді роки? Скажімо: замолоду вам були до лиця легкі й світлі плаття з рюшами, воланами, оборками, бантиками. Відмовтеся тепер від цього стилю. Ніяких оборочок, декольте, локонів, бантиків!

Уважніше придивляйтесь до речей класичного стилю, він доречний у будь-якому віці.

Отже, незалежно від віку, зв'язок з модою обов'язково підтримуйте, але раджу добирати для себе вбрання за принципом: краще на крок відстати від моди, ніж забігти вперед.

Мода давно вже стала демократичною. І хоч кожного сезону відбуваються деякі зміни в ній, однак кожен може сьогодні вибрати для себе те, що відповідає тиме саме його індивідуальності.

Кожна людина має свої інтереси, своє, так би мовити, мікросередовище, а в ньому є певний естетичний стереотип, якого, хочеш чи ні, а доводиться дотримуватися.

Зрозуміло, є в сьогоднішній моді й загальні риси. Наприклад, сучасний верхній одяг — досить вільний, об'ємний. Крім того, змінюється сама манера носити вбрання.

Ви помічали, що для сьогоднішнього одягу характерні розстебнуті верхні гудзики блузок, манжетів, підкочені рукава джемперів, курток, пуловерів? Популярні різноманітні кишені, навіть у нарядному вбранні поширені пояси різної форми — звичайні з пряжкою, плетені, пояси-ланцюжки. Велика увага надається тому, як зав'язані хустка, шарф. Різна довжина спідниць, суконь, пальт дає можливість обрати саме «свою» — краще на 10—15 см нижче колін. В ансамблях сучасного одягу важлива роль належить оригінальності кольорового оформлення — вона навіть важливіша за фасон.

Кольорові плями різних геометричних форм можуть розташовуватись й асиметрично, і в певному порядку — це вже справа смаку. А такі деталі, як вишивка, аппликація, оздоблення кантом, мереживом, асиметрична застібка — зроблять одяг особливо нарядним. Та все ж, повторюю, жінки не помиляться, якщо виберуть одяг класичного стилю. Сьогодні він активно завоює позиції. Це, перш за все, пальта й костюми «чоловічого» типу. Провідним силуетом у всіх видах вбрання буде прямий, хоч залишаються в моді і напівприталений, прилеглий, і помірний трапеція. Щодо кольорів, то їх нині розрізняють за девізами: «акварель» — світлі тони, «фреска» — сіро-зелені, червоно-коричневі, коричневі, сині, «ярмарок» — яскраві кольори для молодіжного вбрання.

Художники жартують: мода — це цікава гра, умовами якої є смак, фантазія і додержання певних правил. Одне з правил на сьогодні — це комплектність. багаточисельність одягу. А найдосконалішим правилом у цій грі, на наш погляд, буде складання такого гардеробу, щоб «на всі випадки життя», добір таких ансамблів у рамках гардеробу, щоб усі речі між собою «не сварились». Тут, як кажуть, кожна жінка сама собі художник.

Навесні і в прохолодні дні літа вас прикрасить сукня з вибівної шовкової тканини спокійних кольорів. Фасон бажано вибрати з рукавами, контрастно оздобленим коміром і манжетами, невеликою кількістю оборок. Зручний і завжди модний жакет, який одягається не лише до блузи й спідниці, а й на сукню, з цупкої тканини.

В групі окремих предметів, які можуть скласти комплект одягу, мода пропонує блузки — класичного стилю, на кокетці або без неї, з англійським коміром, спортивного стилю і жіночноромантичні з бантами і мереживом.

Завжди модні спідниці — прямі, рівні або прямі з групою складок, з асиметричною застіркою. Співзвучність в єдиному художньому задумі всіх частин і деталей костюма за призначенням, формою, кольором і створить ваш ансамбль.

Хвилюночку, а косметика? Тут особливо важливо не втратити почуття міри.

Отже: підтягнутість, охайність, охайність, лагідна посмішка, гарна зачіска, мінімум косметики і — гарантуємо вам вигляд естетичний і гармонійний. У будь-якому віці.

Таїса РОВНА.

НА ПЕРШІ І ЧЕТВЕРТІ СТОРІНКАХ ОБКЛАДИНКИ:

Травень 1945-го — Травень 1985-го.

Фотокомпозиція В. ШКОЛЬНОГО і Г. ФЕДОРЦЯ.

НА ДРУГІЙ СТОРІНЦІ: Фрагмент плаката

художника М. АГАРКОВА.

Головний редактор
Г. А. ЛИТВИНОВА.

Редакційна колегія:

Г. П. ЄМЕЦЬ, Т. О. КОЛОМІЄЦЬ,
М. І. ЛУГОВИКІВНА, Л. А. ЛЮБ-
ЧЕНКО, Л. Г. РОМАНЮК (відпові-
дальний секретар), В. І. СИВОЛОБ,
О. С. СОКІЛ, С. Ф. ФЕРЕНЕЦЬ,
Г. С. ШИЛО, Л. О. ШУШУРІНА
(заступник головного редактора).

Макет та оформлення
В. СКІФА.

Художній редактор
Л. ХАРАБОРСЬКА.

Технічний редактор
Н. МОРОЗОВА.

Коректор Л. ВЕРНОДУБЕНКО.

Здано до набору 22.03.85. Підписано до
друку 17.04.85. БФ 11005. 60×90/8
Глибокий друк. 6,18 умовн.-друк
арк. 7,68 ум. фарб. відб. 8,88. обл.-вид
арк. Тираж 2.020.100 прим. Зам. 01225.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 252047,
Київ-47;

Брест-Литовський проспект, 94.
Телефон 441-86-16.

Орден Леніна комбінат
друку видавництва

«Радянська Україна», Київ-47,
Брест-Литовський проспект, 94.

«СОВЕТСКАЯ ЖЕНЩИНА»
(на українському мові).

Ежемесячний общественно-политический и литературно-художественный журнал. Издательство «Радянська Україна».

Адрес редакции: 252047, Киев-47,
Брест-Литовский проспект, 94.
Телефон 441-86-16.

Орден Леніна комбінат печаті
издательства «Радянська Україна»,
252047, Киев-47, Брест-Литовский
проспект, 94.

Текст набрано з застосуванням
вітчизняного фотонабірного
комплексу «Каскад».

У ДЕНЬ ЛІТНІЙ, СВЯТКОВИЙ.

Моделі підготувала
Маргарита Подчекаєва,
художник Київського
будинку моделей одягу.